

ЮСУФ ЛАТИФ

ЯНВАРНИНГ ҚУЁШЛИ КУНИ

Ҳикоялар

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти
1988

Л 4702570200—146 75—88
356 (04)—88

JSBN 5—633—00075—7

© Издательство «Еш гвардия», 1988

КЕКСА ЭМАН ҚУШИҒИ

Мунисе Гулминозларнинг деразасига яна бир бор қараб қўйди-ю, ҳуштак чалиб нари кетди. Сал ўтмай иккинчи қаватдаги ўша дераза очилиб, қиз боланинг овози эшитилди: Мунис ортига ўгирилиб, қўл силкиди.

Бир оздан кейин Гулминоз уни йўлакда қарши олди.

— Болалар келишдими? — деб сўради Мунис энгашиб туфлисининг ипини ечаркан.

— Биринчиси ўзинг.— Гулминоз уни ичкарига бошлади.— Телевизор қўйиб берайми? Болалар келгунча кўриб ўтирасан.

Мунис бош чайқади: «Йўқ».

— Энди курсиларни жой-жойига қўяётувдим,— дея жилмайди Гулминоз,— ҳуштак чалган ким экан, деб қарасам...

У Мунисни деразаси ланг очилган хонага бошлаб кирди.

— Манавини нега гулнинг ёнига қўйдинг? — деди Мунис «оқ эшак»ка ишора қилиб.

Чиннидан ясаиб, роса зеб берилган бу ўйинчоқ дераза тоқчасидаги сопол тувакчага қўйилган эди. У гўё тувакчада ўсган қип-қизил хитой атиргулини ҳидлашга чоғлангандек бўйнини чўзиб турар, қора бўёқ билан билинар-билимас чизилган «эгар»ига эса ўрик данагидек бир ғунча миңгашиб қолган эди.

— Ёмонми? — дея ҳайрон бўлди Гулминоз.— Чинни-ку, ахир. Зокир оғам туғилган кунимга совға қилган.

Мунис «зўр нарса совға қилибди» дейишдан ўзини тийиб қолди.

Зокир — Гулминознинг поччаси. Мунис уни таниса ҳам, гаплашиб кўрмаган, лекин ҳар доим йилт-йилт ёниб, ўйнаб турувчи кўзларини жишидан баттар ёмон кўрар эди.

— Ҳарқалай, эшак аҳмоқ ҳайвон...

— Ҳечам! Аҳмоқ эмас,— дея эътироз билдирди Гулминоз.— Кўрган бўлсанг телевизорда айтишган: эшак жонивор жуда кўп ҳайвонлардан ақлли экан. Масалан, чўчқадан...

Уртага жимлик чўкди. Гулминоз «эшак»ни қўлига олиб, авайлаб яна жойига қўйди. Сўнг йигитга юзланиб:

— Мен ҳозир, Мунис... Чой дамлаб келаман,— деди ва шошиб хонадан чиқди.

Мунис радиола ёнига борди. Пластинкаларни бирма-бир қўлига олиб, ғилофларидаги суратларни томоша қилишга тутинди. Орадан беш-ўн дақиқа ўтгач, пахта гулли чойнакни авайлаб кўтарганча Гулминоз кириб келди, уни столга қўйиб, хиёл қизаринқираган юзи-

да гинали, эрка табассум билан йигитни дастурхонга таклиф этди.

Улар ноз-неъматларга тўла столнинг бир чеккасига юзма-юз — қарама-қарши ўтириб, чой ича бошлашди. Иккови ҳам худди талқон ютгандек жим. Негадир Муниснинг боши эгик, аҳён-аҳёнда пахта гулли пиёладан чой хўп-лаб қўяди.

— Нон олиб ўтир,— деб жимликни бузди Гулминоз.— Дарс тайёрлаясанми?

— Оз-моз,— деди Мунис—бош ирғаб.

— Ҳайронман, имтиҳонларни қандай топшираман экан. Ҳеч нарса ўқигим келмайди. Қўлимга китоб олсам миямга қаёқдаги бемаъни хаёллар келади...

Яна жимиб қолишди. Мунис ундан қандай «бемаъни хаёллар» келишини сўрамади, Гулминоз ҳам айтмади.

— Қўшиқ эшитасанми? — деб сўради қиздик этиб ўрнидан тураркан.— Зўр пластинкаларим бор. Акам яқинда Тошкентдан опкелдилар. Алла Пугачёвани яхши кўрасанми? Менга ёқади. Овози сеҳрли...

Гулминоз пластинкани қўйиб, йигитга қадди-қоматини намойиш қилмоқчидек дераза ёнига бориб турди. Мунис унга зимдан разм солди. Ҳаворанг атлас халат қизнинг нозик белига ёпишиб турарди. Бўялган тирноқлари лоладек қип-қизил. Бир даста лола...

— Сен чой ичиб тургин. Онамга пича қарашиб юборай.

— Ёрдамлашайми? — деди Мунис ўрнидан қўзғалиб.

— Йўғ-э, ўтиравер. Онам эркак кишининг ошхонада ўралашганини ёмон кўрадилар.

Қиз эшикни оҳиста ёпди. Мунис худди шуни кутиб тургандек, дарров дераза олдига яқинлашиб, уни маҳкам беркитди. «Оқ эшак»ни тувакчадан олиб, токчага қўйди. Сўнг қўлини орқага қилиб, хонада уёқ-буёққа юра бошлади. Бир неча дақиқа шу тахлит юргач, кўзига тушиб турган сочларини таради, сўнг жойига бориб ўтирди.

У бошқалардан барвақт келгани учун хижолат чекаётган эди. Бугун мактабдан чиқиб уйга борди-ю, чала-чулпа тушлик қилди. Китоб ўқиган бўлди. Ҳеч вақога тушунмади. Оёғи негадир Гулминозларникига тортаверди. Мана икки ҳафтадирки, Гулминоз унга рўйхуш бермайди. Биринчи Май байрамидан кейин Мунисдан ўзини опқочадиган бўлиб қолди. Йигит эса қизнинг бу «ўйин»ларини билиб-билмасликка олар, юрагини очиш учун қулай фурсат пойлар эди. Ё шунинг учун вақтли келдимикан?

«Қайдам,— деб ўйларди у,— балки бор гапни тўкиб солиш ўринсиздир. «Улган экансан-ку!» демайдим... Ахир, ўзи ялиниб ёнимга борди-ку! Таклиф қилмаса келмасдим ҳам. Унга нима ёмонлик қилибманки, қовоқ-тумшуғини осилтириб юради? Байрам куни индамай ташлаб кетиб қолганимми? Нима қилишим керак эди бўлмаса? Анойи гапларни айтавермасин, одамни уялтириб... Хайрият, бугун ранг-рўйи очик... У мени яхши кўради! Йўқса, қиз бола бўла туриб... Ушанда очикдан-очик...»

Ушанда байрам намойишидан кейин киного тушмоқчи бўлишган эди. Бахтга қарши, район марказидаги иккала кинотеатрнинг ҳам

яқинига йўлаб бўлмас, тумонат одам йиғилган экан.

— Қишлоққа кетдикми? — деб таклиф қилиб қолди Гулминоз тўсатдан.— Кетдик!

Мунис иккиланибгина унга эргашди.

— Темирйўлдан юрамиз! — деди Гулминоз эркаланиб.

Улар шпалларни бир-бир босиб боришяпти. Темирйўл бўйлаб қатор-қатор қадалган акациялар қийғос гуллаган. Эндигина чигит экилган далалардан ҳовур кўтариларди. Атрофда барра ўт-ўланларнинг ҳиди...

— Зўр-ай! — деди Гулминоз ҳавони искаб.— Тоза-а... Хоразмда тоғ йўқлиги ёмон. Тоққа чиқиб, лола терсанг...

— Шундай ҳам чиройли... Хоразм.

Гулминоз Муниснинг гапини маъқуллагандай бош ирғаб қўйди, сўнг унга зимдан назар ташлади: йнгит костюмини ечиб, елкасига ташлаб олганча ўйчан борарди. Тоза, беғубор юзига бир оз қизиллик югурган.

— Мунис, соқолингни оласанми?

— Ҳовва. Ҳафтада бир марта лезва билан оламан,— дея Мунис ажабланиб чаккасини силаб қўйди.— Нимайди?

— Шундай... ўзим. Акам ҳар куни олади. Соқолим қаттиқ, деб куйиб-пишаверади. Электр устараси бор, «Харьков» деган.

— Меники ҳали сийрак,— деди Мунис ўксигандай.— Электр устара ёмон, юзга тез ажин туширади.

— Йў-ўқ, яхши. Юзни уқалаб, массаж қилади!

Мунис у билан тортишиб ўтирмади.

— Вой, сувнинг тиниқлигини... Зовур ёқалаб кетайлик! — деди Гулминоз темирйўл кўп-

риги устида тўхтаб. — Унинг севинчи ичига сизмас эди.

Темирйўлдан пастга тушишди. Экскаватор зовурни қазиб, чиқариб ташлаган уюм-уюм тупроқ тоғ тизмаларини эслаётарди. Анча юриб боришгач:

— Шу ерда ўтирайлик,— деди Гулминоз ялинганнамо оҳангда, баландроқ тепа ёнида тўхтаб.— Тоққа ўхшайди...

Мунис кўм-кўк ажриқлар устига, Гулминоз ундан сал нарига — қўйпечаклар устига рў-молча тўшаб ўтирди. Бир оздан кейин Мунис ёнбошлаб олди. Осмон кўм-кўк, шишадек тиниқ. Майин шабада қаёқдандир ёқимли йўнгичқа ҳидини димоққа уради.

— Мунис!..— Қиз деярли шивирлаб гапирди. Йигит ажабланиб унга тикилди.

— Кел, бошингни тиззамга қўйиб ёт..

— Қўйсанг-а... шу ер тузук! — Йигит чалқанча ётиб, кўзларини юмди.

Гулминоз офтобда ярақлаб турган шойи қўйлагининг этагини кафти билан силай бошлади. Сўнг зовурга, шилдираб оқаётган сувга кетма-кет кесак ирғитди.

— Мунис!..

Йигит чурқ этмади.

— Сочингни қатиққа ювасанми?

— Йў-ўқ. Шампунга.

Гулминоз унга яқинроқ сурилиб ўтирди.

— Қоп-қора... Қундуздай товланишини...

Мунис қизнинг нозик бармоқларини ҳис этди. Баъзан онаси шундай қиларди, лекин унда Муниснинг гаши келарди.

— Мунис...— Гулминознинг овози титраб чиқди.

— Кетамизми? — деди йигит ўрнидан ту-

риб ва бошқа индамай секин кета бошлади. Йўл-йўлакай эгилиб, шимига илашган хас-чўпларни қоқиб туширди. Негадир орқасига ўгирилиб қарашга ботинолмади. Юраги бетламади, нимагадир халақит берди. Фақат уйга келибгина сал енгил тортди...

— Мунис!

Йигит чўчиб тушди.

— Пластинка қуруқ айланиб ётибди-ку?— деди уйга Зокирни бошлаб кирган Гулминоз.

Мунис хижолат чекиб, энсасини қашиган бўлди. Сўнг Зокир билан саломлашди.

— Чойнакда чой бор, Зокир оға...

Зокир икки қўлини кўксига қўйиб, қизга таъзим қилди. Гулминоз кулимсираб чиқиб кетди.

«Роса ясанибдими! — деб ўйлади Мунис Зокирга зимдан кўз югуртириб.— Кўзлари бир жойда турмайди-я... Уғрига ўхшайди. Яна, ялтоқланишини айтмайсизми...»

— Вечерми? — Зокир Мунис қўйиб узатган чойдан ҳўплади.— Бизлар ўнинчини битказганда бунақа гаплар йўқ эди. Ҳазатиб¹ қолинглар! — Мунис гапнинг тагига етолмади. Зокир буни сезди чоғи, яна давом этди: — Эҳ, мактабда ўқиб юрган пайтларимда ҳозирги ақлим бўлсамиди, бай-й...

Ичим нақ ёнади. Энди тўғри келмайди. Қаридик, жўра... Бунинг устига бола туғилди... ўғил. Ҳозир роддомда ётишибди.

Зокир оғзининг таноби қочиб гапирарди.

¹ Ҳ а з а т и б — маза қилиб (шева).

Кейин бирдан тўхтаб, пиёлани стол устига қўйди-ю чиқиб кетди.

Мунис кираверишда синфдошларини кўриб, базўр ўрнидан турди. Зокирнинг пойинтар-сойинтар гаплари уни курсига ёпиштириб юборгандек эди.

— Э, э, Минус! Шу ердამисан? — деб шанғиллади Аҳмад хонага кирган заҳоти.— Ё плюс бўлиб қолдингми? — У баъзан ҳазиллашиб, Мунисни «Минус» деб чақирарди. Аҳмад стулни Муниснинг ёнига суриб ўтираркан, унинг тиззасига шапиллатиб урди:— Бор, пластинкани айлантир, оғая!

Аҳмаднинг одати шунақа: бировга иш буюришни яхши кўради. Мунис итоаткорона ўрнидан туриб, пластинка қўйди. Шу пайт эшик очилиб, яна икки-учта қиз кирди. Уларнинг ортидан Зокир кўринди; у ҳадеб сариқ, сепкилдор қизнинг елкасига, белига бармоғи билан нуқирди.

— Қаёққа шошасиз мунча? — деди қиз Зокирни жеркиб: у синфдаги энг шаддод қиз — Салима эди. Зокир ҳиринглаб, «Хизматдамиз», деб қўйди.

Қизлар бир зумда хонани ўзлариники қилиб олишди. Айниқса, Салима билан Аҳмад бир гапириб, ўн кулишар эди. Гулминоз чинни ликопчаларда «қуш тили» олиб кирди. У халатини ечиб, шойи кўйлагини кийган, ҳусни яна ҳам очилиб кетган эди. Аҳмад Гулминозга тикилиб қолган Мунисни турткилаб, қулоғига шивирлади:

— Пластинка... оғзингни очаверма! Яхшироғидан!

Мунис туриб бориб пластинкаларни титкилай бошлади. Шу пайт димоғига аллақан-

дай ёқимли бир ҳид урилди. Кўз қири билан ёнида турган Гулминозга қаради. Қиз стол устида тартибсиз қалашиб ётган пластинкалардан биттасини қўлига олди. Унга шоҳлари тарвақайлаб кетган кекса эман дарахти ва рутубатли куз осмонининг тасвири туширилган эди. Гулминоз пластинкани ғилофдан чиқарди-да, нозик ҳаракатлар билан радиолога ўрнатди. Пластинка вазмин айлана бошлади...

Бу қадим ҳикоя,
Йўқ унга ниҳоя,
Булутлар азалдан
Солмишлар соя...
Булутлар, булутлар
Ой юзинг тўсмишлар.
Беғуборим....

Уларнинг нигоҳлари бир лаҳза тўқнашди... Мунис ўнғайсизланиб болаларга кўз югуртирди. Зокир Салиманинг ёнидаги бўш жойга ўтириб олиб тинмай латифа айтар, болалар кулишар, айниқса, Салима қотиб-қотиб кулар эди; ана, Аҳмад ўрнидан туриб масхарабозлик қилди; Салима хахолади, кулгининг зўридан ён томонига қийшайиб, сал бўлмаса боши Зокирнинг қорнига тегаёзди. Шунда Зокир кафти билан унинг иягини силаб қўйганини Мунисдан бошқа ҳеч ким сезмади. Ногоҳ Салима кулгидан тўхтаб, «Вой» деганча дик этиб ўрнидан турди. Ҳамма Зокирга тикилди. «Ҳозир айтади Салима,— деб ўйлади Мунис,— Зокир шарманда бўлади энди...»

— Намунча битдек ғимирлайсиз? — деди Салима жимликни бузиб ва қув кўзларини ўйнатиб кулди.

Гурр кулги кўтарилди. Болалар буни Са-

лиманинг ҳазили деб тушунишган эди. Зокир гарчи уларга қўшилиб кулган бўлса ҳам попуги бир оз пасайди. Гулминоз нима учундир хонадан чиқиб кетгач, у ҳам ўрнидан қўзғалди. Узр сўрагандай, «Отеснинг ёнига кирай», деб қўйди. Лекин ҳеч ким унинг гапига парво қилмади. Ўйин-кулги қизиди. Болалар роса ўйин тушишди. Салима қапчалар қистамасин, қизлар унамади. Ниҳоят, болалар чарчаб, яна жойларига ўтиришди.

— Жўра, қўлингдан бир қултум сув ичайлик! Жон жўра! — дея ялинди Аҳмад Мунисга. Мунис ижирғаниб йўлакка чиқди. Орқасидан яна Аҳмаднинг овози келди.— Муздек бўлсин!

Мунис йўлакдаги эшикларнинг қай бири ошхонаники эканини билолмай пича тусмоллаб турди. Шу палла чап томондаги хонадан Гулминознинг «Қўйсангиз-а», дегани эшитилди. Мунис ўша хона эшигини очди. Юзига иссиқ, ёқимсиз ҳаво урилди. Зокир билан Гулминоз бирдан ўгирилиб қарашди; эшик очилган заҳоти қизнинг нозик қомати илкис бурилди, қорамтир, жундор қўлларни ток ургандай силтаб ташлади.

Мунис кўзларига ишонмади! Муздек сув бўйнидан қуйилгандек томоғига нимадир келиб тиқилди-ю шахт билан орқасига қайрилди. Апил-тапил туфлисини кийди-да, ипини ҳам боғламай, зиналарни тапирлатиб тушиб кетди.

У ёзги кинотеатр ёнидаги хиёбонга бурилди. Мадори қуриб, қандайдир панно ўрнатилган бетон супачага ўтирди. Боя бўғзига тиқилган нарса кўзидан отилиб чиқди. Эсини танибдики, йиғламаган Мунис ҳозир ўзини

бошқаролмай қолган, кўзларидан гўё ёш эмас, ногоҳ алданган ҳис-туйғулари тинмай оқар эди...

У анчагача тентиб юрди. Бир пайт кимнингдир «Мунис!» деган жарангдор овози қулоғига чалинди. Яна Гулминозларнинг кўчасига келиб қолибди. Орқасига қайтди.

— Мунис! Тўхта... Мунис!

Бу — Гулминоз эди албатта. Уларнинг деразаси тарақлаб очилди, кимдир қаттиқ кулди; ланг очиқ деразадан қандайдир оқ нарса тушиб кетгандек бўлди. Портлашга ўхшаган бўғиқ бир товуш эшитилди. Синган нарса «оқ эшак» эканини ҳозир қиз ҳам, йигит ҳам пайқамади.

Қиз етиб келиб, йигитнинг қўлидан чўчинқираб ушларкан, Мунис байрам куни сочларини силаган бу нозик бармоқларни тагин яқиндан ҳис этди.

— Мунис! У аҳмоқ. Биласанми... эш-шак ў! — Қиз ўпкаси тўлиб бошқа гапиролмади.

Муниснинг бардоши тугаган эди. У Гулминознинг заиф қўлларидан осонгина чиқиб, тез-тез юриб кетди.

— Мунис!..— деди қиз йиғламсираб.

Йигит эшитмади.

Очиқ деразадан эса тун қўйнига қўшиқ ва шуъла тўкиларди. Кимдир яна кекса эман сурати туширилган пластинкани қўйган шекилли...

Булутлар, булутлар
Ой юзинг тўсмишлар.
Беғуборим, шафқат қил,
шафқат.
Унутмоқ мен учун
ўлимдир фақат!

— Кетма, Мунис!..— дея пичирлади қиз алам билан.

Пластинка ҳамон айланарди. Гўё бу кўҳна заминнинг кўзи тиниб, боши айланарди.

ЯНВАРНИНГ ҚУЕШЛИ КҮНИ

Уша куни қалин туман тушди. Гўё бутун шаҳар туман бағрига сингиб кетгандек. Фақат яқин орадаги симёғочларда осилиб турган қалпоқли чироқларгина милтираб турар, оппоқ туман қўйнидан атрофга хира ёғду таралар эди.

Ҳали эл оёғи тинмаган, нигоҳлар жиддий, айни вақтда, юзларга қандайдир ташвиш кўланка ташлаган. Бундай кезларда кўнгилга ғалати ҳислар тумандек бостириб киради, киши маънос тортади, ўзини қўярга жой тополмай қолади: бу зерикарли туйғулар чангалидан тезроқ қутулгиси келади — ҳаловат истайди... Ахир, ғам-ташвишга кимнинг кўзи учиб турибди?

Шу атрофдаги кўчалардан бирида машина қаттиқ тормоз берди. Ногоҳ чийиллаган товушдан узун-қисқа бўлиб бораётган йўловчиларнинг баданига муз югурган бўлса ҳам, улар ҳамон қаёққадир ошиқардилар. Авария бўлдимикан? Ё битта-яримта одамни?.. Ким билади дейсиз... Кимга керак бу даҳмазалар? Барини текшириб чиғириқдан ўтказадиган кишилар, идоралар бор-ку! Улар уйга боришла-

ри керак: иссиқ, ёруғ, бир оз дим... Лекин уймисан — уй! Уларнинг назарида бу жойга на туман, на қору ёмғир ва на дарахтларни тагтомири билан қўпориб ташлайдиган кучли довул киролади. Лекин туман... нинанинг тешигидек жойдан ҳам кўзга чалинмай кириб боравераркан. Кўзлар... Уларда айб йўқ. Улар телевизор кўряпти... Томошага қадалган кўзлар!

«Ановини қара! Бели тасмадеккина экан... Илондек тўлғонади-я!..»

«Мультикни кўрмайсанми, тирранча! Ҳа-литтан кўзинг юмиляпти...»

Бошпанамисан — бошпана!

Анҳор лабидан шошилмай юриб бораётган Ғойиб устма-уст чекади. Сигаретанинг филтрга яқинлашиб қолган чўғи бармоқларини куйдира бошлагач, яна бошқасини ўт олдиради.

Атрофни ёқимсиз, кўнгилни айнитувчи касалхона ҳиди димоққа уриб турарди.

Ғойиб истар-истамас одимлайди. Баланд пошнали туфлисининг тош йўлкага урилиб чиқараётган товуши ҳам негадир асабга тегади: бутун вужуди жимирлаб, баданида сонсаноксиз чумоли ўрмалагандай туюлади.

У катта кўчанинг муюлишида тўхтади. Қаёққа боряпти ўзи? Уйга сира оёғи тортмаяпти. Шу тобда еру кўкка сиғмай турган одам уйда бемалол ўтира олармиди? Бир нарса юрагини бетўхтов ғижимлаётгандек. Тўйиб-тўйиб йиғласа... У илгари кўп йиғлаган. Овлоқ жойларга бориб кўз ёши тўкарди. Кўпинча, канал бўйида соатлаб сувига термулиб ўтирар, ўша куни ён дафтарчасида ҳаяжон билан битилган сатрлар пайдо бўлар эди. У дардини

одамлардан яширмасди, кўз ёшларини пинхон тутарди, холос.

Нима қилиб қўйди? Қизни қучоқламоқчи бўлдими? Упмоқчимиди? Наҳотки!.. Наҳот у шу мақсадда қўл чўзган бўлса? Унда... мақсади не эди? Гавҳар ҳам шундай деди: «Мақсадингиз нима?!» У жавоб қайтаролмади, ерга боқиб қолди.

«Сен қизни қаттиқ ўкситдинг, Ғойиб!»

«Наҳотки! Нималар деяпсан? Ахир мен...»

«Ҳовлиқма! Сен баъзан кўксингга уриб гапиришни яхши кўрасан. Лекин билиб қўй, қиз сенга қаттиқ ишонарди. Сен бу ишончни поймол этдинг! Нега шундай қилдинг? Жавоб бер!»

«Билмайман... Қийнама бунча!»

«Сен қийналишни яхши кўрасан-ку. Йиғлаб, енгил тортасан. Бировлар учун дард ютасан, алам чекасан. Қимсан ўзинг?»

«Инсонман ахир!... Яна, эҳтимол, шоирдирман, ҳали китоби чиқмаган...»

«Шоирсан! Бу дегани — инсонларнинг ёниб турган виждонисан! Энди айт-чи, Виждон, нега шундай қилдинг?!»

Ғойиб, тор, қоронғи бир кўчага бурилди. Туман борган сайин қалинлашар, намхуш ҳаводан унинг аъзойи-бадани дир-дир титрар эди.

«Нега шундай қилдим?», дея ўйларди у изтироб билан. Билмайди. У ҳеч нарсани билмайди...

... Улар бир йил олдин танишган эдилар. Уша кун и адабиёт ва санъат бўлимининг мудири Турсунов театрга — янги спектаклнинг премьерасига кетган, Ғойиб хонада ёлғиз, ни-ма биландир машғул эди. Эшиқ тақиллагач, у бошини кўтарди.

— Мумкинми? — деди хушбичимгина бир қиз ийманиб эшикни қия очганича.

— Келинг! — деди Ғойиб шартта ўрнидан туриб.

«Тавба, нега ўрнидан туриб кетди? Ҳеч кимга бунчалик илтифот кўрсатмасди-ку».

— Утиринг! — Хонага кирганча ҳамон тик турган қизга у жой кўрсатди.

— Раҳмат...

Қиз ўтирмади. Тугмалари ечилган пальто-сининг чўнтагидан тўрт букланган қоғоз олиб, Ғойибнинг столга қўйди. Ғойиб дафтардан йиртиб олинган бу варақни шошилмай кўздан кечиргач, пича ўйга толди. Кафти билан қоғозни текислаб, қизга юзланди.

— Онангиз бормилар?

Қизнинг қуюқ киприклари ерга боқди.

— Йў-ў...

Ғойиб яна қоғозга тикилди:

— Синглим... Гавҳаржон, шеърингиз анча яхши. Дуруст ёзилган. Лекин сал равонлик етишмайди. Яна...

Гавҳарнинг боши борган сайин қуйи эгиларди. Ғойиб бун и сезиб, гапини ичига ютди. Қизнинг озгин бармоқлари пальтонинг тугмалари атрофида бетўхтов тимирскиланарди.

— Майли... чиқарамиз!

Гавҳар ялт этиб унга боқди. Нигоҳида

пинҳоний мунгни ҳис қилиб, Ғойиб бошқа га-
пирмади. Қиз кетди.

Эҳтимол, шу куни Турсунов ишда бўлга-
нида кейинги воқеалар рўй бермасмиди. Ғо-
йиб шеърни қайта ишлаб, мудирга кўрсат-
ди. Турсунов тепакал бошини силаган кўйи
шеърни бир неча марта ўқиб чиқди.

— Қаерда ишларкан... бу қиз?

— Тўққизинчи синфда ўқиркан... Димит-
ров номли мактабда,— деди Ғойиб «ишкали»
чиқиб қолишдан хавфсираб, чунки Турсунов
ўқувчиларнинг шеърларидан кўпроқ қусур
топарди.

— Тўққизда? — У кўзойнагини стол усти-
га олиб қўйди.— Зўр-ку. Чистий талант! Шан-
ба сонига берса бўлар, а?

Ғойиб енгил тортди.

Гавҳар редакцияга тез-тез келадиган бўл-
ди. Гоҳ шеър, гоҳ мактаб ҳаётидан ёзилган
хабар билан. У ҳар гал уч қаватли бинога
кираверишдаги эшикни очганида димоғига
қандайдир ёқимли ҳид урилар, юраги аллане-
чук шитоб билан тепа бошлар эди. Бу — бос-
махонадаги тоза қоғоз ва газета бўёгининг
ҳиди эканини Гавҳар кейинчалик Ғойибдан
эшитди. Қиз зиналарни бир-бир босиб, оҳиста,
эҳтиёткорлик билан юқорига — редакцияга
кўтарилгач, эшик тутқичини сезилар-сезилмас
чертарди. Ичкаридан жавоб бўлмаса ҳам
эшикни очарди. Хонада гоҳ Турсунов, гоҳ Ғо-
йиб ўтирар, баъзан иккови ҳам бўлишар эди.
Учинчи стол ҳамиша бўш. Қиз салом бергач,
ўша бўш жойга бориб омонатгина ўтирарди.

Шу асно баҳор ўтди, ёз ўтди... Бир куни у
дарсдан чиқиб, уйига сумкасини ташлади-ю
редакцияга отланди. Пахта терими билан бў-

либ анчадан бери редакцияга ҳам йўли тушмаган эди.

Гавҳар эшикни очганида Турсунов ҳам, Ғойиб ҳам қоғоздан бош кўтармай нималарнидир ёзиб ўтиришарди.

— Келинг, Гавҳарой! — деди Турсунов ёзишдан тўхтамай.

Ғойиб шарикли ручкасини ярми тўлғазилган қоғоз устига қўйиб, қизнинг илиқ кафтини сиқиб саломлашди.

— Кўринмай кетдингиз? — Турсунов кўзойнагини қўлига олиб жилмайди.

— Пахтада эдик...

— Ҳа, дарвоқе, Ётоллимилар?¹ — Ҳар доим адабий тилда сўзлаб, бошқаларни ҳам шунга ундовчи Турсунов бу сафар шевада гапириб қўйганини сезмай қолди.

Қиз бош ирғади.

— Ундай бўлса, бугун мириқиб шеър ўқийдиган кунимиз эканда, а? Қани, келтиринг-чи...

Турсунов кўзойнагини узун бурнининг устига қўндирди. Гавҳар қалин дафтарни унинг олдига қўйиб, Ғойибга кўз қирини ташлади. Йигит кенг пешонасини кафтига тираб, ўйчан нигоҳини қоғозга қадаган бўлса-да, бутун хаёли уларда эди.

Турсунов кўксини столга тираб, дафтарни варақлай бошлади. Қиз уни синчковлик билан кузатарди. Турсуновнинг қулоғи устидаги сочлари кокилдай ҳурпайиб турар, негадир қизнинг ғашини келтирар эди. Ҳозир ўрнидан туриб, ёнига борса-ю, силлиққина қилиб тараб.

¹ Ётоллимилар — ҳашарга чиқиб, ўша жойда тунаб қолиш (шева).

қўйса, шунда унинг тўпдек думалоқ боши бунчалик беўхшов кўринмаган бўларди.

Уқиган шеърларини қайтадан кўздан кечираётган бўлим мудирининг манглайи тириша бошлади. У гоҳ эшитилар-эшитилмас мингиллаб қўяр, гоҳ бошини сарак-сарак қиларди. У дафтарнинг сўнгги саҳифаларига шунчаки кўз югуртириб чиқди-да, чуқур уф тортиб қизга қаради. Гавҳар ундан кўзини олиб қочиб, ерга боқди. Ғойиб бўлим мудирига бир кўз ташлаб қўйди: у ҳозир Турсуновнинг нима дейишини жуда яхши биларди.

— Биласизми...

Ғойиб ҳар гал шу сўзни эшитганида Афанди латифаларидан биттаси эсига тушиб, кулгиси қистарди. Одамлар: «билмаймиз», «биламыз», «ярмимиз биламыз, ярмимиз билмаймиз», деганларида ҳам Афанди уларга ҳеч нима айтмаган. Лекин Турсунов Афанди эмас, у жиддий одам.

— Биласизми...— Турсунов яна шу сўзни такрорларкан, дафтарни стол четига суриб қўйди. Ҳозир бу сўз Ғойибга даҳшатли туюлди, гўё Турсунов унинг юрагига пичоқ суқиб, битта буради-ю, кейин кўзларини лўқ қилганча «Биласизми?» дегандек бўлди.

Бўлим мудирини ўз нутқини бошлади. Салобат билан тинмай очилиб-ёпилаётган каттакон оғиздан бўлак бошқа нарса қизнинг кўзига кўринмай қолди. Ихчамроқ бир ҳандалак бемалол сиғадиган ана шу оғиздан шеър ёзиш «сир»лари дув-дув тўкиларди. Турсунов адабиётни ағдар-тўнтар қилиб, улуғ кишилардан кўчирмалар келтирар, бу борада унинг зеҳнига, хотирасига қойил қолиш керак эди. Чунки у улуғларнинг гапларига биронта ҳам

четдан сўз қўшмай, айнан китобдагидек қилиб айтарди!

— Бу шеърларингиз жуда бўш. Вообше, биринчиси анча дуруст эди. Нега кейингилари ёмон? Ё уни бирор ёқдан... кўчирганмидингиз? — деди ниҳоят мудир ва қизга айёро-на боқди.

Ғойиб шу пайтгача бош кўтаришга қўрқиб турган эди, бироқ Турсуновнинг кейинги гапидан чўчиб, қизга ўғринча назар ташлади. Унинг назарида қиз бир лаҳзада кичрайиб қолгандек туюлди.

Совуқ жимликдан хона тарс ёрилиб кетай дерди.

Эшик очилди. Қабулхона котибасининг булғор қалампиринамо гавдаси кўринди. У Турсуновга редактор чақираётганини айтди-ю Ғойибнинг кўнгли бир оз жойига тушди. Бўлим мудирни кўзойнагини гилофга солиб, муҳаррир ҳузурига шошилди. Гавҳар дафтари-ни олиб, эшитилар-эшитилмас «хайр» деди ва ерга боққанча ундан олдинроқ эшикдан чиқиб кетди. Хонада ёлғиз қолган йигитни қандайдир куч тинмай ташқарига тортқиларди. У кўп ўйлаб ўтирмасдан қоғозларни стол тортмасига тиқиштирди. Зиналарни тапирлатиб пастга тушаркан, йўл-йўлакай пальтосини елкага илди.

Ғойиб серқатнов кўчанинг муюлишида қизга етиб олди. Гавҳар уни кўргач, одимини сал секинлатди.

— Ундан хафа бўлдингизми, Гавҳар?

— Йўғ-е, нега энди. Ҳаммаси тўғри гаплар...

— Тўғрику-я, лекин барибир ундан хафа бўлманг! Ўзи яхши одам. Билимдон, тўғриро-

ғи, илмий одам. Уни тушунган киши гап-сўзларини кўнглига олмайди. Омади юришмаган-да, бечоранинг.

— Кимнинг?

— Турсуновни айтяпман. Ешлигида шеърлар ёзаркан. Бироқ... Узи зўр журналист. Жонли ёзади. Фақат шоир эмас.

— Турсуновдан хафа бўлганим йўқ. У ҳақ гапни айтди. Мендан шоира чиқмас экан.

— Ундай деманг, Гавҳар!

— Юпатманг, Ғойиб ака...— Қиз маъюс нигоҳларини ундан олиб қочди.

— Менга ишонасизми?

Гавҳар индамади.

— Агар исботлаб берсам-чи!

Қиз «исботланг» дегандай қараб қўйди.

— Сизда шоирликнинг учта белгиси бор...

Гавҳар юришдан тўхтаб, Ғойибга унча ишонқирамай тикилди. Йигит кулимсираб турарди. Гавҳар маъюс жилмайди: «Ҳазиллашяпти».

— Юринг, чеккароққа чиқайлик, айтаман.— Ғойиб уни «Газли сув» деб ёзилган дўконча ёнига бошлади.— Айтайми?

— Айтинг!..

— Ҳм-м, биринчиси,— дея йигит лабларини қимтиб, пешонасини уқалади,— кўзлардан билинади.

— Кўзлардан?!

— Ҳа. Кўзларингиз ажойиб, Гавҳар!

— Қўйсангиз-а, Ғойиб ака, ҳазилни.— Қиз кулди. Йигитнинг назарида у нозланиб кулди, ёноқларига қизиллик югуриб, ғунча кўз очгандай бўлди.

— Рост, Гавҳар, ишонинг! Улар баъзан
гамгин, мунгли... Яна... ақлли.

Қиз энди сал жиддий тортди.

— Иккинчи белгисини айтсам, юракда
дардингиз бор... Онангиз...

— Сизнинг қандай дардингиз бор? — деб
қўққисдан сўраб қолди қиз.

— Менингни? Нима десам экан? — Ғойиб
бошини қашиди. «Бу қизга барини айтиш
жоизмикан?»— Ҳа, айтганча, тақдиримиз сал
ўхшашроқ. Отам йўқ. Етими, саккизми ёшим-
да қайтиш бўлганлар. Ушанга ҳам ҳадемай
йигирма йил бўлади...

Ғойиб жимиб қолди. Ундан тамаки ва атир
ҳидлари анқиб турарди.

— Учинчиси...— Ғойиб қизга қўлларини
чўзди.— Қўлингизни беринг! — Қиз узатди.
Йигитнинг кафтидаги илиқ ҳароратдан қал-
бида майингиша титроқ уйғонди.— Айтмабми-
дим! Ҳаммаси тўппа-тўғри!— дея хитоб қил-
ди Ғойиб. — Бармоқларингиз нозик... Бармо-
ғи тўмтоқ кишидан ёзувчи-шоир чиқмайди.
Уқдингизми?..

Гавҳар ўтдай ёнаётган қўлини йигитнинг
кафтидан олиб, сочини тузатган бўлди. У Ғой-
ибнинг ярми чин, ярми ҳазил йўсинда айтган
бу гапларига ишонишни ҳам, ишонмасликни
ҳам билмай қолган эди. Бояги тумандай
кайфияти бир зумда тарқаб кетди. У бугун
қандайдир ажойиб, айни чоқда, галати ва
«сир»ли одамни учратди. Ҳали ҳеч ким унга
бунчалик эътибор билан қарамаган эди. Шун-
данми, йигит «Шанба куни келинг, Гавҳар»,
деганида ўйламай-нетмай «Хўп», деб юборди.

Ғойиб учун иш кунлари билан дам олиш
кунларининг фарқи йўқолди. Шанба, якшан-

бада ҳам хонасида тутунга кўмилиб ўтирадиган бўлиб қолди.

— Сенга уйдан кўприкнинг таги яхши-ми? — Энди кўрпа-тўшагингни ҳам редакцияга олиб кел! — дея ҳазиллашарди қоровул Собир ака.

Ғойиб жавоб бериш ўрнига мийғида кулиб қўярди.

— Ҳукумат сендайларни боқса, одам бўладиган турқинг бор,— деб яна тегажоқлик қиларди қоровул.

Ғойиб пашша учса билинадиган хонасида соатлаб ёлғиз ўтиришни севар, бундай кезлар хаёл дарёсига бутунлай кўмилиб-кетар эди. Гоҳо кейинги кунларда ёзилган шеърларини қайта-қайта ишлаш билан машғул бўлса, гоҳо пастга тушиб Собир ака билан бирга чой-хўрлик қилар эди.

Шанба куни у яна, одатдагидек, тушлик қилгач, редакцияга борди. «Литературная газета»нинг янги сонини варақлаб кўрди. Сўнг бошини биллагига қўйиб, кўзларини юмгач, мудроқ аралаш яна хаёл опқочди. Нимадир қуюндек уни шиддат билан ҳавога кўтарди. Қўл-оёқлари бўшашиб ўзига бўйсунмай қолди. Кейин қуюн гирдобида айланаверди, айланаверди...

Ғойибга хонада уни кимдир кузатиб тургандек туюлди: бошини кўтарди. Рўпарасида шу чоққача жимгина табассум қилиб турган Гавҳар баралла кулиб юборди.

— Вой, Ғойиб ака-ей, ухлаб қолибсизми?

— Ухлаганим йўқ. Уйлаётган эдим,— дея ўзини оқлади Ғойиб.

— Нималарни ўйладингиз? Билсак бўладими...

Йигит қизнинг сўз оҳангида аллақандай илиқлик ва эркалашни туйиб, шунга мос гап қилмоқчи бўлди:

— Сизни. Келармикан ё келмасмикан, деб ўйладим.

— Кел, дедингиз, келмайманми, ахир... — Гавҳар унга маъноли боқиб, жилмайиб қўйди.

Ғойиб газетани йиғиштира бошлади. «Чиройли экан бу қиз. Шу пайтгача пайқаманман. Ё илгари бундай очилиб кулмагани учунми? Ғамгин кишининг ранги совуқ бўлади, хунук кўринса керак. Мен ҳам хунукманми? Йўғ-е...» У тўзғиган сочларини кафти билан силлиқлаб, яна қизга юзланди:

— Шеърларни опкелдингизми?

Гавҳар бир ҳафта олдин Турсуновнинг қўлида «абжағи чиққан» дафтарини узатди.

— Сиз ҳам шеър ёзасизми, Ғойиб ака?

— Гоҳ-гоҳ ёзаман...— деди Ғойиб Гавҳарнинг дафтарини варақлар экан.

— Китобингиз чиққанми?

— Чиқиб қолар. Бир йил бўлди, навбат кутиб ётибди нашриётда.

Қиз унга халақит бермаслик учун бошқа нарса сўрамади. Лекин сал ўтмай беихтиёр яна Ғойибнинг диққатини бўлди.

— Ғойиб ака, бўлимларингда икки киши ишлайдими?

— Учинчиси кетган...

— У ҳам шоирмиди?

— На шоир эди, на одам... на махлуқ!

— Нега ундай дейсиз?

— Нега бўларди. Шундай мавжудотлар ҳам бор. Худо яратган. Ёглиқ жойга кетди. Редакцияда пул топиш осонмас. Қалла оғри-тиш керак. Бугун йиғилиш, эртага команди-

ровка. Чопа-чоп. Кейин кун буйи бурунни столга тираб ёзасан. Шошилинич буйса, машинкага югур, диктовка қил! Ярим кечада саҳифага кўз ситиб ўтир... Хуллас, унга ёқмади. Иш эмас, пул керак унга! Газета ўрнига пул босиб чиқаришса, қоровулнинг ити бўлишга ҳам рози эди...

Гойиб дафтарни ёпиб қўйди.

— Битта шеър ўқинг, Гавҳар!

— Шеърми? Ихм... яхшироқ шеър билмайман ҳам...

Гойиб хона буйлаб аста одимлади. Турсуновнинг столида турган телефон апаратини негадир четга суриб, дераза томонга боқди:

— Майли... Ўзим ўқийман.

Гойиб стол чеккасига омонатгина ўтирди. Қўзларини юмиб, шифтга боққанича шеър ўқий бошлади. Лаҳза ўтмай унинг сал бўғиқ, сал титроқ овози қиз қалбини батамом ишғол этди... Гавҳарнинг кўз ўнгида ғамгин сукутга толган ўрмон, заъфарон ёноқларида биллур томчилар титраб турган сўнгги япроқлар намоён бўлди. Табиат чалаётган бу ҳазин куй бора-бора авжига миниб, маҳзун жилмайиб турган тилла кокилли қизга айланди. Дам ўтмай қизнинг бошига оппоқ-оппоқ капалаклар келиб қўнаверди, қўнаверди. Бутун борлиқ оппоқ бўлиб қолди... Оппоқ...

— Чиройли шеър экан! — деди қиз шеър ниҳоясига етгач, киприкларини пирпиратиб.

Телефон жиринглади. Гойиб трубкини олиб, қулоғига тутди:

— Ало... Салом!... Бошқа ерга тушибсиз. Ҳечқиси йўқ,— дея у трубкини яна жойига қўйди.

— Зўр! — деди қиз тагин.

— Ахир, у — Пушкин! Яна битта шеърн бор... Куз ҳақида.

Сўлим сукути, ғариб жилваси билан —
Оилада суюмсиз боладай мунгли...

Ажойиб-а! Сиз қайси фаслни ёқтирасиз,
Гавҳар?

— Менми? Баҳор яхшимасми?..

— Баҳор яхши. Менга кўпроқ куз ёқади.
Негадир ёқади, билмайман... Унга ачинаман,
раҳмим келади. Куз — баҳорги туғилишнинг
ниҳояси.

— Шунинг учун севасизми уни?

Савол оҳанги ғалати эди, Ғойиб бир зум
ажабсиниб тургач, ҳазилга йўйиб:

— Нега энди? Куз — баҳор яна келади,
дегани,— деди. Сўнгра жиддий тортиб:— Та-
биат ўзига ўзи шафқатсиз ҳукм ўқийди. Ин-
сонни ундан қудратли деймиз, лекин у ўзига
ҳукм ўқийдими? Ҳар доим ҳам эмас! Баъзан
қўрқоқлик қилади, гуноҳларини яширади, ўзи-
ни гўлликка солади. Бошқалар кўзига оқ кў-
риниш учун урингани-уринган,— деди.

— Ахир, инсонни табиатнинг фарзанди,
дейишади-ку,— деб сўз қотди Гавҳар.

— Тўғри. Бироқ...

Улар жимиб қолишди.

— Ғойиб ака, болаларингиз борми? — деб
сўради Гавҳар сукутни бузиб.

— Бор. Қизим... Ҳа-я, шеърларингизни
унутиб қўйибмиз-ку. Асосий нарса қолиб, роса
сафсата сотибмиз...

Гап мавзуси ўзгарди: шеъриятга, Гавҳар-
нинг машқларига кўчди. Анча суҳбатлашиб
ўтирдилар. Сўнг Ғойиб қизни редакция ҳов-
лисигача кузатиб чиқди, хайрлашиб изига

қайтди. Хонасига келиб кирганча сигаретани ўт олдириб, босиб-босиб чекди, сузаётган кўкиш тутунга тикилган кўйи ўйга чўмди...

Кейинги шанбада Гавҳар редакцияга келмади. Янаги шанба куни ҳам Ғойиб хонада ёлғиз эди. У қизнинг келмай қўйганига хафа бўлмаса-да, ажабланарди.

Ўртада хафа бўладиган ҳеч гап ўтгани йўқ. Гавҳарнинг ўзи ғалати қиз экан: бир қарасанг кулиб туради, бир қарасанг, кўзлари бирданига қорайиб кетгандек, ғамгин... Ҳозир йиғлаб юборади, деб ўйлайсан...

Сўлим сукути, ғариб жилваси билан —
Оилада суюмсиз боладай мунгли!

Худди Гавҳарга қарата айтилгандек! Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Ахир унинг баҳори ҳали олдинда-ку! Дардсиз одам борми?! Лекин етимлар оч-яланғоч эмаслар. Қўчада ётган одам йўқ ҳозир... Ети-и-им!.. Намунча совуқ бу сўз? Ё у руҳият билан боғлиқми? Руҳий кемтикликми? Бўлмаса нима?.. Меҳмондорчиликда лаби учган пиёлага чой қуйиб узатишса, ғалати бўлиб кетасан. Лаби учган пиёлада ҳеч кимнинг чой ичгиси келмайди... Ахир, инсон пиёла эмас-ку! Лекин «пиёла» деб ўйлайдиганлар бор...

Ғойиб қишлоқ томон оқиб ўтувчи анҳор бўйида тўхтаб, сокин ўрмалаётган сувга тикилди. Шаҳар узра енгил туман пардаси чўкаётган эди.

«Сўлим сукути, ғариб жилваси билан...» Ингит ўзича ғудрашиб, ён-верига аланглаб қўйди. Унинг ғалати одати бор. Миясига қаттиқ ўрнашиб қолган бирор мисра шеър ёки ғалати ибораларни кун бўйи такрорлаб юрар,

баъзан бировнинг ёнида ҳам овоз чиқариб айтиб юборарди. Айни чоқда шеърий кайфият билан бирга унинг хаёлини яна бошқа бир ташвиш чулғаб олган: «Гавҳар нега келмай қўйди? Балки...»

Ғойиб касалхона олдидаги йўлакка бурилди. Шу пайт шифохона дарвозасининг қаршисидаги магазиндан чиққан қизга кўзи тушиб, бирдан қувониб кетди. «Гавҳарми? Кўрмади...» У қадамини тезлатиб, қизга етиб олди.

— Гавҳар... Салом, Гавҳар!

Ғойиб унинг сўлғин чеҳрасига, ич-ичига ботиб кетган қоп-қора кўзларига боқиб, бир оз ажабланди.

— Тобингиз қочганмиди, Гавҳар? Бормай қўйдингиз...

Қизнинг кўзларида ёш ҳалқаланди, аста бош чайқади.

— Нима бўлди? Тинчликми?

— Отамнинг мазалари қочиб қолди...— Гавҳар юзини четга бурди.

— Қўйинг, Гавҳар... Йиғламанг,— деди Ғойиб.

Қиз пальтосининг чўнтагидан рўмолча олиб, юз-кўзини, бурнини артиб қўйди.

— Майли, Ғойиб ака, ҳозирча...

— Уйга боряпсизми?

— Ҳавванг. Гугурт олмоқчи эдим. Шуюм йўқ магазинларда...

— Иби, гугуртми? Юринг бу ёққа! — деди Ғойиб.

— Қайси дўконда бор экан? — деб сўради Гавҳар негадир иккиланиб.

— Гастрономда. Редакциянинг рўпарасида-ку; шундоққина. Кетдик!

Улар сершоҳ, сербутоқ гужум тагидаги

қўлбола скамейка томонга — бекатга қараб юришди. Йўловчилар уч-тўрттагина эди, холос. Автобус ҳам ҳаялламай келақолди. Аммо тирбанд экан — зўрға сиғишдилар.

Бирпасда гастрономга етиб боришди. Ғойиб «ҳозир чиқаман» дея қизни бекатда қолдириб, ўзи ичкарига кириб кетди. Зум ўтмай қайтиб чиқди, қўлидаги қоғозга ўроғлиқ нарсани узатиб:

— Йигирматача олдим, етадими? Узиям негадир камайиб кетди, қурғур,— деди.

Гавҳар гугуртни оларкан, хижолатдан қизаринқираб, раҳмат айтди. Устига-устак қопчиғини ҳадеб ковлаштирганча юзлари анорга дўнди.

— Қўйсангиз-а, Гавҳар, керакмийди! — деди Ғойиб кескин қўл силтаб. — Чимишка олиб читлайсиз¹,— дея ҳазилга бурди.

Қиз маъюс кулимсиради кичкина тўрхалтага гугуртларни жойларкан:

— Яхши, Ғойиб ака... — деди.

— Иби, кетасизми? Дарров-а... Юринг, редакцияга кириб пича гаплашиб ўтирайлик,— деди Ғойиб бекат ортидаги дарахтлар орасидан йўл бошлаб.

— Кеч бўлиб қолади-да...

— Ҳали эрта-ку, мана... Олтидан чоракта ўтибди,— деди Ғойиб тўхтаб соатига қараб қўйганча.

Қиз ноилож кўниб, унга эргашди.

Собир ака жойида йўқ эди. Юқорига кўтарилишди. Хонада чироқ ёниқ. «Боя ёддан чиқибди» деб ўйлади йигит. У иш столига ўтириб, ғаладонни очди. Нималарнидир тахла-

¹ Писта олиб чақасиз (шева).

ган бўлди. Қиз Турсуновнинг столига суяниб турарди.

— Ҳтирмайсизми... Ҳтиринг!

Гавҳар «йўқ» дегандай бош тебратди.

— Қачондан бери ётибдилар... отангиз?

— Икки ҳафтача бўлди.— Қиз чуқур хўрсинди.

Ғойиб ярим очиқ ғаладондаги қоғозларга нималарнидир чизди. Орага оғир жимлик чўкди. Фақат неон чироқларнинг ғинғиллаши асабга тегарди. Гавҳар телефон абонентлари рўйхати китобчасини беихтиёр қўлига олиб, варақлай бошлади. Сўнг қилт этиб ютиниб қўйди. Йигит ўрнидан туриб унга яқинлашди. Гавҳар ҳамон телефон китобчасини мақсадсиз варақларди. Йигит унинг нам тўртган қуюқ киприкларига термилди. Узоқ термилди. Ва...

...бехос зулфига тегинган қўлдан Гавҳар чўчиб тушди:

— Вой! Бу нима қилганингиз, Ғойиб ака!

Қиз стол орқасига ўтди. Энтикиб нафас олганча:

— Бу нима қилганингиз... Ғойиб ака? — деди яна.— Мен сизни ўйламовдим... шундайсиз деб!

Йигит уйқудан чўчиб уйғонган кишидек жавдирарди. Гавҳарнинг қисилган кўзлари унга ғалати боқиб турарди. Йўқ, ғалати эмас, даҳшатли!..

— Нега бундай қилдингиз, Ғойиб ака?

— Билмадим...— деди Ғойиб ва бошини қуйи эгди.

— Мени шундай қизлардан деб ўйладингизми? Шунга чақирганмидингиз, Ғойиб ака?

— Билмадим...

— Нега билмайсиз? Мақсадингиз нима эди?

— Билмадим, Гавҳар... Билмайман, дедим-ку! Мени қийнаманг, Гавҳар, барибир буни сизга тушунтиролмайман. Ўзим ҳам тушунолмай қолдим. Худди тушдагидай...

Қиз секин эшикка йўналди.

— Тўхтанг, Гавҳар! Кечиринг мени! Ҳозир ҳеч нарса айтолмайман...

Йигит алам билан юзини четга бурди. Қизнинг оёқ товушларига қулоқ тутиб, эшикка суянганча қотиб қолди. Кейин чироқни ўчирди-ю эшикни қарсиллатиб ёпди ва зиналардан чопқиллаб пастга тушди.

— Ҳў-ўв! — Собир ака уни имлаб тўхтатди.— Рози бўлмадим, ё?

Ғойиб унинг қувлик акс этиб турган башарасига тарсаки тортиб юборишдан ўзини зўрға тийди. Шошилаётгани учун жаҳл билан қўл силтаб, чиқиб кетди.

Уларни қалин туман пардаси ўраб олган эди. Чорраҳага етишгач, қиз тўхтади. Кузатганингиз етар, энди кетаверинг, дегани эди бу. Йигит ундан кўз узолмай жим тураверди. Сўнг бўғиқ товушда гўлдиради:

— Мени кечиринг, Гавҳар! Агар иложи бўлса...

Гавҳар индамади. Чорраҳада бурилган машина чироқлари қизнинг юзларини ёритди. У йиғларди...

— Кечиринг мени... — дея яна гўлдиради Ғойиб.

Гавҳар тез-тез юриб кетди. Йигитнинг назарида у чопиб бораётгандай туюлди. Лабига сигарета қистириб, қизнинг ортидан пича юрди... Гавҳар кириб кетган қоронғи кўча ўрта-

сида нафасини ичига ютиб, узоқ тикилиб турди. Ундан анча нарида эшик очилиб, кўчага бир дам ёруғлик тушди-ю, тагин сўнди.

Ғойиб ҳамон боши гангиб кўча айланар, юравериб-юравериб, ҳолдан тойиб, қоронғи бир кўчанинг бошига келиб қолган эди. Тўхтади. Миясини ҳануз ўша азобли сўроқлар кемирарди:

«Нега жим бўлиб кетдинг, Виждон?»

«...»

«Ҳеч нима деёлмайсан. Одам ғалати... Баъзан ўзининг кимлигини билмай туриб, бошқаларни билишга қизиқади... Мен энди кимлигимни биламай. Ниҳоят, ўзимни танидим!..»

— Жонингдан тўйганмисан, ҳайвон! Ҳе-е...

Ғойиб орқасига ўгирилиб кўзлари қамашиб кетди. Қоп-қора бир одам унинг устига бостириб кела бошлади.

— Ичсанг, хурмачангга сиққанича ич-да, ит!

— Мен ит эмас, инсонман! — Ғойиб нега бундай деди, ўзи ҳам билмай қолди.

— Инсон?! Ваҳ-ҳа-ҳе-ҳе... Инсонга қаранглар! Ажинамасмисан ўзи? — Унинг оғзидан қовурдоқ ва ароқнинг омухта исси келиб турарди.

— Сен тўнғизсан! — деб юборди Ғойиб.

— Нима-а... Мана бундан еб кўргинг борми, инсон? — У гурзидек муштини Ғойибнинг бурни тагига нуқди. Йигитнинг димоғига бензин ҳиди урилди. Бутун вужуди аланганди. У қўлларни қайирмоқчи бўлди, лекин бехос кучли зарбдан чалқанчасига йиқилди. Ҳалиги одам уни аямай тепа бошлади.

— Ваҳ-ҳа... Ҳа, зўр, ничик?!

Сўнг бирдан ҳаммаси тинчиб қолди. Сал ўтмай кабина эшиги ёпилди. Ғойиб гандирак-лаб тургунча бўлмаёй машина вағиллаб ўрнидан қўзғалди...

— Тўхта-а... тўн-ғиз-з!! — дея Ғойиб жонжаҳди билан кабина эшигига интилди. Бошига тарс этиб нимадир урилди-ю кўзларидан ўт чақнаб кетди... У кўчада анча вақт кўксини ерга бериб ётди.

Қалин туман оқпоқ чойшабини унинг устига ёпмоқчи бўларди.

Бир пайт Ғойиб юзида қандайдир илиқлик туйиб, ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди. Елкалари зирқираб, аъзойи-баданига оғриқ таралди. Яна ўзидан кетди.

Туман оқпоқ чойшабини ҳамон унинг устида силкитарди.

Бир оздан кейин у ҳушига келиб нима бўлганини хотирлашга уринди. Қоронғи кўзларга ёруғлик иниб кела бошлади...

«Нима бўлди... Уляпманми? Наҳот... Тирикман, ўйлаяпман-ку. Нима бўлди ўзи? Неганга... инсонлигини пеш қилдинг... Тушунармиди у... тўнғиз! Гавҳар тушунмади, тўнғиз тушунармиди?»

— Войдод, одамлар! Ёрдам беринглар! Бу ерда одам бор экан. Йўлда одам ётибди. Войдод!

Қандайдир хотинчалиш эркакнинг қичқирғидан сўнг атрофдан ҳар хил овозлар кела бошлади.

— Ки-им...

— Пиёнми?

— Билмайман, одам ётибди... Худойим-ей!
«Ким у? Олисларда жавраётганлар ким?»

Намунча қўрқишмаса... одамдан! Нега мен учяпман-а? Ҳа, учяпман! Аввал тушларимда учардим. Энди ўнгимда ҳам... Қушдай учяпман! Наҳот мен эркин қушман? Қуш...»

— Тирикми?

— Билмасам... Гугурт чақ!

— Тирик! Йиғлаяпти...

— Скорийга тилпон қилайми?

— Балниса икки одим-ку..

«Қизиқ... Одам йиғласа, тирик бўладими? Кулса-чи?.. Кулиши ҳам керак-ку... Гавҳар, нега йиғлаяпсиз? Тириксиз... тириклар куладилар ҳам! Мен... кетмоқчиман, Гавҳар. Узоқларга... Ана учяпман. Энди эркин қушман... Дарду ғамларингизни олиб кетай, Гавҳар!..»

— Замбилга ортаверайликми?

«Йўқ... йўқ! Қопларга... жойланглар... Осмонга тўкаман. Қуёш уларни куйдиради!..»

Уша куні Гавҳар туни билан тўлғоғиб чиқди. Йигитнинг ғамини, ўйчан қиёфаси кўз ўнгидан нари кетмасди. У гоҳ юзини ёстиққа босиб унсиз йиғлар, гоҳ шифтга термулганича, хаёлан ёниб гапирар эди:

— Севаман сизни, Ғойиб ака, севаман! Умрим бўйи куйиб ўтсам ҳам, севаман! Ахир, сизни севмай бўладими, Ғойиб ака!

Эрталаб кечаги қалин тумандан асар ҳам қолмади. Фақат дарахтларнинг новдаларини оппоқ қиров қоплаган, бетафт январь қуёши заррин нурларини замин узра эндигина ёя бошлаган эди.

ЧАЙЛАГА ҚАЙТИШГА ҚУРҚАМАН

(Ҳикматнинг ҳикояси)

Уша йили еттинчи синфга кўчган эдим. Яъни, бундан роппа-роса ўн йил илгари — ёзги таътил пайтлари эди. Отам кўярда-қўймай, мени тоғамнинг ёнига — тўқайга жўнатди. Тоғам ҳар йили эрта баҳорда кўч-кўронини эшакаравага ортиб дарё бўйига отланарди. Амуннинг серунум қумлоқ соҳилига — қайирга қовун экарди. Унинг биздан бошқа яқин кишиси йўқ. Бефарзанд, сўққабош. Кампири вафот этгач, отам уни бир бева аёлга уйлантириб қўймоқчи бўлган. Тоғам унамаган...

Тушга яқин тўқайга етиб келдим.

— Келганинг яхши бўлди,— деди тоғам ювошгина қора эшагимнинг нўхтасидан ушлаб.— Кеча сал мазам қочиб... Уйлар тинчми ўзи? Отанг ничик, тандор¹ юрибдими?

— Салом айтишди,— дедим эшакнинг яғринидан ушлаб пастга тушарканман.— Иссиққина нон бериб юборишди. Патир ҳам бор...

¹ Тандор — тани-жони соғ (шева).

Отам келолмас эканлар. Сигирни бозорга опчиқишмоқчи. Туғадиган ойн эмиш.

— Шундай дегин... Гурвак жонивор ҳам пишиб қолди ахир. Машинасиз бир амаллармиз-да... Арава тортганича ортамыз. Қолганини «Бор барака» қиламиз, нима дединг? Шоқоллар кун бермаяпт. Ундан кўра маҳаллақўйнинг савобига қолайлик, жиян...

Шотиси осмонга кўтариб қўйилган арава филдирагига эшагимни боғлаб, эгардан хуржунни олдим-да, чайлага ўтдим. Тоғам тонқани¹ яримлатиб сув қуйгач, ўчоққа ўт ёқди...

Иссиқнинг дами қайтгач, қовун уза бошладик. Қош қорайгунча анча гурвак узиб, чайла ёнига ташидик. Тўқайга аста-секин қоронғилик чўкди. Тоғам чайла олдидаги лойўчоқ бошида куймаланиб, овқатга уннай бошлади. Доғланган пахта ёғиннинг томоқни қичитувчи ўткир ҳиди атрофни тутиб кетди.

Чирилдоқлар тун шарафига ниҳоясиз куйчала бошладилар. Зим-зиё осмондаги юлдузлар улкан қора галвирнинг беҳисоб кўзларига ўхшаб кўринарди. Полиз четидаги қамишзорда шоқол чўзиб ув тортди. Тоғамнинг Бўйноқ лақабли ити вовиллаганича ўша томонга лўкиллаб чопди. Қўрқоқлигимни сездирмасликка тиришиб, тоғамга яқинроқ сурилиб ўтирдим. Кейинги пайтларда унинг қулоғи «оғирлашиб» қолган эди. Шунданми, бепарво, индамасдан юлғуннинг майда чивиқларини чирт-чирт сіндириб, ўчоққа тиқарди. Милтиллаб ёнаётган олов тоғамнинг ажин босган қорача юзини, оқара бошлаган соқол-мўйловини, то-

¹ То нқа — чойгум (шева).

мирлари йўгон симдек бўртиб турган узун ва ориқ қўлларини лип-лип ёритарди. Бошидаги думалоқ туркман дўпписининг бир томонга қийшайиб кетганлиги уни олифта йигитлардек қилиб кўрсатарди. Бу дўппини отам Марига — қариндошларимизникига борганларида тоғамга совға қилиб олиб келгандилар.

Бўйноқ тоғамнинг ёнига келиб ётди. Шоқоллар тинчиб қолишди. Тоғам фонусни ёқди. Устунда осиглиқ турган қўшоғиз милтиқнинг мойланган қувури ялтираб кетди.

— Бунда шоқол отганмисиз, тоға? — дея сўрадим баландроқ овозда.

Тоғам индамади. Учоқ олдига ўтириб, чивиқ билан ўтни ковлаштирди. Қозондаги пива¹ биқирлаб қайнай бошлади. Тоғам яна юлғун шохларидан синдириб ўчоққа ташлади.

— Отиб қўрқитаман,— деди бир оздан кейин у тутундан кўзи ачишиб, юзини четга бураркан.— Қочиб кетишади. Жонли жониворни ўлдириш гуноҳ. Катта гуноҳ! Ахир уларнинг ҳам болалари бор...

Тоғам итнинг бошини силади. Бўйноқ оёқларини кериб, талтайиб, кесик думини ликиллатди. Тоғамнинг узун бармоқларини, оқариб кетган кирза этигини ялаган бўлиб, тумшуғини суйкади.

— Мен билан бу жонивор ҳам сарсон,— дея гапида давом этди у.— Қишда ўн беш-йигирма кунлаб ғойиб бўлиб кетади. Кейин чўпдек ориқлаб қайтиб келади. Бечорага баҳорда яна дардисар. То қишгача. Уз ғамимга шерик қилиб қўйибман. Ҳе-ей, ишқилиб, ҳеч кимни жуфтидан айирмасин, жиян. Изингда чи-

¹ П и ё в а — қовурма шўрва (шева).

рофингни ёқадиган бир зурёд қолса на хўп, бўлмаса...

Тоғам қўл силтаб, чайла орқасига ўтиб кетди... Овқат маҳалида ҳам чурқ этмади.

Пиёвадан сўнг икковимиз гурвак едик. Фотиҳадан кейин, тоғам болишга суяниб, кўзини юмди.

— Юрагим тақирлайди,— дея нолинди у.— Бошим айланади. Дўхтир, кўп қисинманг, дейди. Давлинамиш. Қисинмай бўладими? Одам бор, ғам бор. Раҳматли кампиримнинг кўзи очиқ кетди...

Тоғам уф тортди. Қоронғилик бағрига жимгина тикилди. Дарё томондан салқин шабада эсди. Чайла қамишлари аста шилдиради.

— Совқотдингми, Ҳикматжон? — деб сўради тоғам эгим жунжикиб кетганини пайқаб.

Ҳа, дегандек бош ирғаб қўйдим. Тоғам дастурхонни йиғиштириб, қолган-қутган овқат ва ювиндини итнинг ялоғига ағдарди. Чайла тўрига жой солди.

— Кўйлагингни ечмай ётавер, совқотасан,— деди у фонуснинг пилигини пасайтириб, шишанинг устидан пуфларкан.— Мен ҳам ухлайман. Эртага барвақт туриш керак. Йўқса, бозорга кечикамиз.

Ўринга кириб оҳиста чўзилган тоғам нималарнидир пичирлай бошлади.

— Тоға, ўлган одам тириладими? — деб сўрадим у пичирлашдан тўхтагач.

— Худо билади...

— Битта одамни ток урганмиш. Отам айтди... Ҳалиги киши тирилиб, тунда қабрдан чиқиб, уйига борганмиш. Эшикни очган онасининг юраги ёрилиб ўлипти...

— Худо билади,— деди у яна.

Ой балқди. Бўйноқ ялоғидаги ювиндини шалолатиб йча бошлади. Тоғам кўрпага бурканиб узоқ йўталди. Сўнг оёқларини узатиб оғир тин олди.

— Бот-бот эслайман... Их-м! — дея томини қириб гап бошлади у.— Сендек пайтларим. Маҳалламизда бир киши яшарди, телбанамо. Оти Қаландармиди-ей, Қаландар бўлса керак. Кўриниши ғалати — дарвешона эди. Нуқул титилиб, увадаси чиққан аллақандай китобларни қўлтиқлаб юрарди. Ёши ўтинқираган, аммо-лекин сўққабош эди. Негадир уйланмасди. Бировлар «парилари бор эмиш унинг» дейишса, бошқалари «битта китобни ўқиб калласи бузилганмиш» дейишарди. Ҳатто, «Қаландар ўрис муаллимнинг қизига ошиқ бўлиб қолибди» деювчилар ҳам йўқ эмасди.

Ёвонда тунука томли биттагина оқ уй бор эди. Бизда ҳали деворни оққа бўяшмасди. Бу уйда ўрис муаллим яшарди. Одамлар унинг ёлғиз қизи — Вера ҳақида оғизларидан бол томиб гапиришарди. Вера — ипакдеккина, суқсурдай қиз эди.

Мен ўрис муаллимнинг уйига сут-қатиқ олиб борардим. У бунинг эвазига пул берар, гоҳида қанд билан сийларди. Ўшанда Верани кўрганман. Уларнинг уйи олдида Қаландарни ҳам учратганман. Унинг бир жойда миқ этмай туриши биз болаларга қизиқ туюларди. Уни гоҳ туртиб қочардик, гоҳ ғир-ғир кесак отиб, калака қилардик... Йтга талатмоқчи бўлардик. Бир куни, муаллимнинг қўшниси — шаддод хотин экан — бир тоғора ювиндини Қаландарнинг орқасига сепиб юборди. У бечора ғинг демай кетиб қолди. Балки унинг кўзига оқ уй ва Верадан бошқа ҳеч ким,

ҳеч нарса кўринмагандир. Эҳтимол, Вера ҳам оппоқ, сутдай оппоқ бўлиб кўрингандир...

Эшитишимча, яна бир куни Қаландарнинг уйига нотаниш қиз борганмиш.

— Мени Вера юборди,— дебди қиз.

— Вера! — дея хитоб қилибди Қаландар унга талпиниб.

— Мен Вера эмасман! — дебди қиз ортига тисарилиб.— Вера юборди мени! У сени бундан кейин уйимизнинг олдига келмасин, деди. У сени ёмон кўради!..

Нотаниш қиз чиқиб кетибди. Орадан бир неча кун ўтгач, Қаландарнинг ўлимидан хабар топишди. Кечагидай ёдимда. Жаноза куни роса қор ёғди...

Тоғам жим бўлди.

— Ухладингми? — деб сўради у бир оздан сўнг.

— Уйқум келмаяпти... Вера ҳозир қаерда?

— Уми? Вера ҳозир йўқ. Кўчиб кетишган... Лекин Қаландарнинг арвоҳи сира тинчимасин... Сен билмайсан. У пайтларда йўл ё қабристон ичидан, ё ёнидан ўтган бўларди. Қаландар ўлгач, турли миш-мишлар тарқалди. Айтишларича, у ярим тунда қабридан чиқармиш. Оқ уйга тикилганча тураверармиш, тураверармиш... Кейин элнинг кадхудолари маслаҳатлашиб қабрнинг гир атрофини пахса девор билан ўрашди. Рама момо ҳар жумада бориб, чироқ ёқиб қайтадиган бўлди. Савоб учун... Кейинчалик ҳаммаси унутилиб кетди. Девор ҳам нураб қулади, Қаландар ҳам тинчиб қолди... Ёлғизлик ёмон, жиян.

Тоғам жимиб қолди. Назаримда, у ўзи айтиб берган даҳшатли ҳикоядан менчалик

ваҳимага тушмай, бепарво ётарди. Қўллари кўрпа остида ҳам тек турмай тимирскиланиб, гоҳ қашинар, гоҳ билагини силаб-сыйпарди... Балки у ўлимдан кўрқмас. Лекин мен шу сўзни эшитсам, таним жимирлаб кетади. Тоғам бу ҳикояни ўзича тўқиб-бичганми, ё ростдан ҳам шундай бўлганми, билмайман. Аммо даҳшат! Кўзларимни чирт юмсам ҳам оппоқ кафанига ўранган Қаландар кўринаверар, гўё у чайла ортида бизни пойлаб тургандек туюлар эди...

Шоқолларнинг увлаши авжига минди. Бўйноқ уларга тақлидан дам увлаб, дам қаттиқ-қаттиқ ҳура бошлади. Тоғамнинг пинжига суқулдим.

— Қўрқяпман, тоға-а... Шоқоллар бизни еб кетса!..

— Қўрқма, гурвакнинг мазасини олишган улар.

Тоғам ўрнидан туриб милтиқни ўқлади. Бўйноқ вовуллаб полиз томон чопди. Кўрпани бошимдан ошириб, кўзларимни юмдим. Тоғам варанглатиб кетма-кет ўқ узди. Бир оздан сўнг чайлага қайтиб келди. Шоқолларнинг увлаши борган сайин узоқлашиб, ахийри тинди. Фақат чирилдоқларнинг узундан-узоқ куйлари сира тинмасди...

Эрталаб эшакларнинг қаттиқ ҳанграшидан чўчиб уйғониб кетдим. Кўрпани кимдир тортгандек бўлди. Тоғам ҳали ухлаб ётарди. Қуёш нурларидан кўзим қамашиб, кўрпани яна юзимга тортганча:

— Тоға, турмайсизми? Бозорга кечикибмиз,— дедим эринибгина.

Тоғам индамади. Кўп ўтмай кўрпамни кимдир тортди. Бошимни кўтардим. Бўйноқ

экан. Ҳайдадим. Ит кўрпани қўйвориб, ғингшиди.

— Тоға! — дедим овозимни баландлатиб.— Ҳей тоға! Туринг! Қуёш чиқиб кетибди!..

Тоғам менга орқасини ўгирганча, ғужанак бўлиб ётарди.

«Мунча қаттиқ ухламаса?» деган ўй билан ўрнимдан турарканман, шилқ этиб, у чалқанчасига ағдарилиб ётди: Кулимсираб... Нимадир дейишга оғиз жуфтлаб... Хиёл қисик кўзларини чайла тепасига қадаб. Кўнглим ёмон бир нарсани сезгандай, тахта бўлиб қолдим.

Сўнг... бор кучимни йиғиб, чайладан қоча бошладим...

У орқамдан қувиб келарди. Мен қочяпман. Оёқларим қумга ботиб, тиззаларим букилиб кетади. Охири силлам қуриб, юзтубан йиқилдим. Кўзларимни чирт юмиб, юзимни муздай қумга босдим... У тепамга келиб, пайт пойлар, ҳансираб, узуқ-юлуқ нафас оларди. Алланарса ғиншигандай бўлди. Юрак ютиб аранг бошимни кўтардим. Бўйноқ тилини осилтирганча ёнгинамда чўнқайиб ўтирар, тоғам йўқ эди...

Узоқдан тракторнинг товуши эшитилди. Ўрнимдан ирғиб туриб, овозимнинг борича қичқирдим. Томоқларим йиртилиб кетгудек қичқирдим... Ҳеч ким келмади. Қумга тушган томчи сувдай ҳаммаси қамишзорга сингиб кетди. Кимсасиз тўқайни бошимга кўтариб йиғладим... йиғладим.

Сайҳонликда ёлғиз қўққайиб турган чайлага қайтиб боришга юрагим бетламас эди.

ЖАЛА

Чўлп... чилп... чиёп...

— Кетаман! Уйга бормасам бўлмайди!

Комил дераза олдидан шаҳт билан бурилиб, ойнаванд кўк эшикка йўналди. Тарақлаб кетмаслиги учун уни оҳиста ёпаркан, пакапа бўйли, семиз ҳамхонасининг «псих» дея ҳиринглаб кулгани қулогига чалинди. Малол келса ҳам индамади.

— Уйга кетмасам бўлмайди, дўхтир! — деди у эшикка бошини суқар-суқмай.

Барваста, чўзинчоқ юзли врач бу ҳовлиқ-ма беморнинг кимлигини эслашга урингандек манглайини тириштириб, бир зум тикилиб тургач:

— Мумкинмас,— деди.

— Жон дўхтир,— дея ялинди Комил у ўтирган столга яқинлашиб. — Жавоб бериб юборинг энди...

— Мумкинмас ахир, ука! Ҳали... яхши тузалмагансиз.

— Соппа-соғман! Мана, отдайман!

— Бошимга бир бало бўлинг, тағин шамоллаб, а? Ҳавоям бундай...— деди врач узун ияги билан деразага ишора қилиб.

— Уйдан хавотир оляпман, дўхтир. Бора-ману келаман.

— Қизиқ йигит экансиз! Ўзбекчалаб айт-япман-ку, иложим йўқ, мумкинмас, деб!

Врач кулдондан ўчиб қолган сигаретини олиб қайта ёндиргач, бир нималарни ёзишга тутинди. «Терслашмай ўл!», деди Комил ичида ва тарвузи қўлтигидан тушиб, хонадан чиқди. У торгина йўлакда гижиниб бораркан, замбил кўтариб келаётган ҳамшираларга урилиб кетаёзди. Замбилда кўзлари юмуқ бир чол ётарди. Комил унинг хиёл оқарган сочларида қотиб қолган қип-қизил қонни кўриб, эти дириллади. Йўлакда тентираб юрган беморлар орасида ивир-шивир бошланди.

— Учак¹ босибдимми?

— Эҳ, балои офатингдан-а!

«Ёмғир шунча кўп ёққанми? Уйдан чакка ўтаётгандир...»

Чўлп... чилп... чиёп...

Комил деразадан касалхона ҳовлисига кўз югуртирди. Ариқчалар ёмғир сувларга тўлай деб қолибди.

«Бирпасда-я!..»

У ёмғирдан қўрқарди. Бир йили баҳорда ёққан жала эсида; Комил унда кичкинагина бола эди. Раҳматли отасининг пахтали гупписи уни катта қилиб кўрсатарди... Уша куни ётиб ухлаш қаёқда, бирпас ўтириб нафас ростлагани ҳам қуруқ жой топилмаган эди. Ҳаммаёқ сув, лой... Сал вақт ичида гуппи ёмғирга пишилиб, совуқ Комилнинг суяк-суягидан ўтиб кетган. Шунда опаси каравотнинг устига нарвон ётқизиб, кигиз, қоп-қуп билан

¹ Учак — том (шева).

маҳкам ёпган, ўзи эса унинг ёнига — каравотнинг бир чеккасига ўтириб, тунни бедор ўтказган. Комил барибир ухлай олмаган. Кўзи илинди дегунча, чийланган шифтнинг ювиб кўчган лойсувоғи шалоплаб полга тушар, чўчиб уйқуси қочар эди. Шу-шу, у ёмғирдан қўрқади...

Комил юзини ойнага босди. Дераза тирқишларидан димогига сал намхуш, тоза ҳаво урилди. Аллақачон қоронғи тушган, касалхона рўпарасидаги тунука томли уйларнинг гулдор парда билан тўсилган деразаларидан хира ёғду тараларди. У бошини қийшайтириб пастга қаради. Кўлмакларда беҳисоб ҳалқачалар... ҳалқачалар... — сиртмоқлар!

«Опамга¹ қийин бўлди...»

Опаси ҳавога бир парча булут чиқса ҳам ташвишга тушиб, ўзини қўярга жой тополмай қоларди. Даставвал, саватдаги нонларнинг устини қалинроқ қилиб ёпар, сўнгра ул-бул нарсаларни йиғиштириб қўйгани уннар эди. Ва ҳар ёмғир ёққанида: «Дўст-душманининг олдида шарманда қилма, ишқилиб...» деб қўярди.

«Дўст киму душманимиз ким? Саттор карми душманимиз? Опам уни «ичиқора одам» дейди. Бу — ҳасад қилганимиз эмасмикин? Саттор кар бой-бадавлат, иккита машинаси бор; «Москвич»ни ўзи минади, «Жигули»ни ўғли. Ишини суриштирсангиз, бор-йўғи уни-вермагда қора ишчи»...

Ёмғир ёғса на уйга, на ҳовлига сифасан. Дунё анча торайганга ўхшайди. Саттор карга ҳам шундай туюлармикан? Нақшиндор

¹ Опамга, демоқчи.

дарвоза олдида унинг тарашадай қотма гавдаси кўринди дегунча, атрофида катта-кичик болалари ўралашиб қолади. Саттор кар замбаракнинг қувуридай узун ва қорамтир тарновдан шариллаб қўйилаётган сувга жун босган бармоқларини тутаркан:

— Ёмғир ёмон, ў-ў, ёмо-о-он! — дея қичқирарди. Комилнинг опаси эшитсин, деб атай қичқирарди.

Отасига тортган болалар ҳам ғуж бўлиб, бармоқларини сувга тутишарди.

— Ут, уйга кир! Кўчада бало борми ёмғирда ивиб. Телевизор кўриб ўтирмайсанларми, оёқни узати-иб... Хў, эшшаклар! — дерди Саттор кар ёлғондакамига пўписа қилиб.

Бироқ, «эшшаклар» пўписадан зиғирча хайнқишмас, қайтанга қулоқларини динг қилиб, Хуржон момога тикилишар эди.

— Ёмғир ёмо-о-он! — дея яна қичқирарди Саттор кар.— Ёмғир ничик, момо?

Шунда Комил, ичида нимадир чирт узилиб, тишларини маҳкам қисар, аламини ютар эди. Опаси эса:

— Осмон тешилдим, нима бало? — деб кўярди хийла босиқ оҳангда.

— А? — дерди Саттор кар ҳеч нарса «тушунмай».

Болалар энди ўзларига гал етганини фаҳмлаб, бир-бирларига сўз бермай чувиллашар, тилмочлик қилишар эди. Саттор кар хахолаб кулганча кўздан йўқоларди...

Саттор карнинг ўз «фалсафа»си бор эди. Бунн қишлоқ совети раисининг ўғил уйлантириш тўйиндан қайтишда йўл-йўлакай ўзи тушунтириб келган.

— Сан, ука, яхши боласан,— деган ва ово-

зини хийла пасайтириб шипшиган эди: — Лекин опанг ёмон! Юзингга айтаман... Тўғрими?

Комил маст одам билан пачакилашиб ўтиришни эп кўрмай, ноилож бош ирғаб қўйган эди.

— Сан, ука-а, ўзинг яхши боласан. Лекин тўй-пўйда кам кўринасан. Бу, ничиво... Лекин бундай одамларнинг тўйига бориш керак. Абиз-за-телни! Опанг билмайди шуларни. Сани укам деб айтиб турибман... Тушундингми? Раис — керакли одам. Ҳаммавақт! — Саттор кар пойинтар-сойинтар одим ташлаб бораркан, тинмай жавварди. — Мана қара, Комил... жон! Қора нонни ейсанми? Иккинчи ё учинчи уннинг нонини? Йўқ! Ютолмайсан. Тортмайди! Одамлар ҳам сортларга ажралади... Ман — биринчи, саң — иккинчиси, масалан-да, энди. Хафа бўлма яна... Директоримиз — зўр! Нани сўрасанг, «ажаб» дейди. Қўли кўксида. Саттор ҳам унинг хизматидан қоқмайди. Ҳамма нарсани пулга олаверсанг, пул чидайдими, ахир! Лекин, ўғирлаб олмайман. Худо ҳаққи! Мана қиблага қараб боряпмиз: сўраб оламан! Юзимни осиб сўрайман. Бошимни эгиб... сўрайман. Ётиб... оёғини ўпиб сўрайман! Беради... Бола-чақа учун ҳаммаси, ука. Шулар бировдан кам яшамасин дейман!

Уша пайтда Комил унинг афт-ангори қанақалигини аниқ кўролмаган эди. Бироқ, ориқ елкасига, туртиб чиққан куракларига кўзи тушган ва негадир раҳми келиб кетган эди.

— Сан, ука, ўзингни шундай одамларнинг даврасига ур! — деган эди Саттор кар тагин. — Кам бўлмайсан... Мартабанг ошади ё давлатинг тошади. Улар сани писанд қилма-

салар ҳам, гўштини еб ташлаган суякларни ғажиб ўтирсанг ҳам... қўшил! Бир кун бошингни силашади, қаторга қўшиласан... Паст одамлардан қоч! Дастурхонига бол қўйиб чақирса ҳам борма! Бўлмаса, пешингни босиб юраверасан.

— Аччиққина чой ичамиз, Саттор ака! — дея таклиф қилган эди Комил уйларига яқинлашгач.

— А? — деди Саттор кар англар-англас.

Комил палата эшигини очганида димоғига гупиллаб ёқимли шўрва ҳиди урилди. У остонада бир зум тараддудланиб тургач, секин бориб каравотига чўзилди. «Семиз» кичкина идишни тепакал бошига кийгудек бўлиб, хўриллатиб шўрва ичаркан, Комилга кўз қири билан қаради.

— Шўрва ич! Дим мазали бўлибди. Қайнатма шўрва!

— Йў-ў, раҳмат, — деди Комил оёқларини бир-бирига чалиштириб.

— Қайнонанг суймас экан. — «Семиз» идишни боши узра кўтарди. Шўрва оз қолган эканми, бу гал унчалик қаттиқ хўрилламади. — Ёмғир яхши парса. Иштаҳа карнай! — «Семиз» идишни жавонча устига қўйди. Сўнг қорнини силаб қаттиқ кекирди. — Во-ей! Кекирсанг яхши-я, яна овқат егинг келади!

Дераза олдида қўлларини қўлтиғига тикиб турган озғингина «Кўзойнак» ўзича ниманидир минғирлай бошлади.

— Э, шеърингни қўй! Ашула айт бир. Қулоқларимиз очилсин! — деди «Семиз» яна кекириб.

«Кўзойнак» у томонга ўгирилиб, қўлларини

белига тиради. Қорнини ичига тортиб, кўкрагини чиқарди. Худди овозининг борича айтмоқчидек кучаниб, лекин паст овоз билан ўқиди:

— Ёмғир-и-ир ёға-а-ар!..

— Қўй, қў-ей! Сасингни айттирма. Упера артистидан ҳам жонлисан! — деди «Семиз» қўлларини силкитиб.

— Ёқмадими? — «Кўзойнак» илжайди.— Жўрамга сариёгдай ёқиб турибди...

Комил индамади. Абажурли лампага кўз тикиб ётаверди.

— Бунни ўзи... бир-икки кун бўлди, мазаси йўқ. Булутдай бўлиб юрибди,— дея «Семиз» каравотини ғижирлатиб оғир тебранди.

— Ёмғир, бу — гўзаллик! — «Кўзойнак» бармоғини бигиз қилиб шифтни кўрсатди.— Шоиртабиат кишилар ёмғирни яхши кўрадилар. Илҳомнинг келади, қуйилиб...

— Мен колхозчиман! — деди Комил тишини тишига қўйиб.

— Билиниб турибди,— дея минғирлади «Кўзойнак».

— Уй-элидан ташвиши йўқ шоир жўшиб юраверади! — деди Комил пича қизишиб.

— Қичқирманг, жўра, кар эмасмиз!

— Қичқираётганим йўқ...

— Ўзинг ҳам шеър ёзсанг кераг-ов? — деди «Семиз» пихиллаб куларкан.

«Кўзойнак» жиддий тортди.

— Оз-моз ёзамиз. Редакциядагилар билан танишман. Мақтаб хат ёзишади.

«Семиз» унга бошдан-оёқ ажабсиниб разм солиб чиқди. Кейин Комилга юзланиб:

— Учак шипирми? — деб сўради. Комил «йўқ» дегандай бош чайқагач:— Унда, ўхша-

тиб сомон лой билан суваш керак эди,— деди.

— Ҳозир ҳамма аввал учакни шипир билан ёпиб, сўнг ичининг ремунтига киришади,— деди «Кўзойнак» насиҳатомуз.

— Бешта бармоғингиз тенгми? — дея Комил ёстиқни биқинига тортди.

«Кўзойнак» Комил томонга хиёл энгашди.

— Тенглик йўқ демоқчимисиз? Қип-қизил гўрсиз, жўра! Одам оғзига қараб гапириши керак!

— Сизники тўғри! — деди Комил ён бергандай бўлиб.

Тортишувга «Семиз» аралашди:

— Э, ҳозир одамларда инсоф-диёнатдан тирноқча ҳам қолмаган... Оғзимни очтирма, ука, дим яхши биламан уларни!

— Раҳмат, ака... Уларни мен ҳам билман,— деди Комил ва «Кўзойнак»нинг кифтини учуриб қўйганига парво қилмай, сўзида давом этди: — Уч-тўрт йил олдин истансадан ёгоч олиб кўрганмиз...

«Кўзойнак» ўрнидан аста тураркан:

— Энди битта чекиб келмасам бўлмайди,— деди ва палатадан чиқди.

«Семиз» бўйнини чўзиб бир қараб қўйданда, Комилга юзланиб шипшиди:

— Шу боланинг кўзойнаги дим шубҳали кўриняпти...

Комил нафасини ичига ютиб, «Семиз»нинг қон тепган кўзларига жимгина тикилди.

«Семиз» афсусланган кишидек аллапайтгача бош чайқаб ўтирди, сўнг яна нимадир демоқчи бўлибми энди оғиз жуфтлаган эди, «Кўзойнак» кириб қолди-ю жим бўлди.

Комил сувқоғоз ичидан бир бурда нон олиб, дераза олдига борди. Бўғриқиб, хира

тортган ойнани кафти билан артди. Ёмғир ҳамон ёғар, деразаларнинг кўлмакларга тушиб турган аксини синдиришга чоғлангандай, тинмай савалар эди.

— Аччиқ ҳақиқатни тап олиш унинг ўзидан ҳам аччиқроқдир! Зўр гап-а? — деди «Кўзойнак» каравотига ўтириб, қалин бир китобни варақлашга тутинаркан.

— Ҳей, ётинглар энди. Чироқни ўчиринглар! — деди «Семиз» ва оғзини карракдай очиб эснади.

«Кўзойнак» уф тортиб қўйди...

Комил алламаҳалгача ухлаёлмай ётди. «Семиз» бир маромда хуррак отар, «Кўзойнак» эса жим қотган эди. Ниҳоят, кўзи илинди...

... Ёмғир сувларининг тарновлардан шариллаб қуйилаётгани элас-элас қулоққа чалинади. Эҳтимол, Саттор карларникидир... Ана, у чўпдай узун бармоқларини сувга тутиб, муздайлигидан чўчибми, хахолаб куляпти. Йўқ, бошқа нарсага куляпти!.. Опаси боёқиш муштдай гавдаси билан каттакан деворни суяб турибди! Шунга куляпти. Тиззадан сув... Бечора, қалтираб-қақшаб, она бургутдай қанотларини кериб деворни суяб турибди-я!

— Ёғоч топ! Тирговичли ёғоч!

Зайнаб тўрт тарафга зир югуради. Сув юзида қалқиб сузиб юрган ёғочларни у ололмайди. Толнинг чивикларидан синдиради. Майда чивикларни синдираверади...

— Ёғоч опке-е!

Кимдир пихиллаб кулади. Саттор карми, «Семиз»ми — қоронғида таниб бўлмайди... Комил ҳеч нарсадан тап тортмай ўзини сувга

отди. Пича сузди-ю, сўнг қўл-оёғи бўшашиб, мадори қуриди.

«Ҳозир чўкаман! Чўкяпман!..»

Комил устидаги чойшабни тепиб юборди. Анчагача ўзига келолмай ўтирди. Қора терга ботган манглайи, бўйини ва кўкракларини сочиққа артаркан, юраги увишиб, «Бир бало бўлди уйда,— деб хаёлидан кечирди.— Бориш керак! Нимадир бўлди!»

«Семиз» ҳамон хуррак отарди. Комил чи-роқни ёқмасдан апил-тапил халатни кийди. Сочиқни қўлига олди; йўлда бошига ёпиб олар...

Касалхона ҳовлисига чиқаверишда столга ўмган ташлаганича оқ халатли бир аёл мудраб ўтирарди.

— Қаёққа? — деб сўради у бирдан бошини кўтариб.

— Ҳозир... Бир минутга...

Аёл индамади. Бошини тагин семиз билаклари устига қўйди.

Катта кўча ёруғ ва кимсасиз эди. Комил бошига сочиқни ёпиб, илдам юриб кетди. Юз-кўзига муздай заррачалар урилгани сайин у қадамини тезлатар, томчилар тобора дағаллашиб, тошга айланиб бораётгандай туюлар эди. Шиппаги, пайпоғи ивиб, расво бўлганини пайқаса ҳам елиб борар, бехос ҳалқобга қадам босмаслик учун гоҳ ирғишлаб, гоҳ футбол майдонидаги ҳужумчидай ўзини у ёқ-бу ёққа отар эди.

Томчилар гўё туннинг чилвир сочларидан сирғалиб-сирғалиб тушишарди. Шундай оғир, шу қадар зил-замбил томчилар!... Улар мудроқ босган оппоқ деворларнинг сўлгин юзларида чўтирдек қайнайди...

— Опа-а!..

Чўлп... чилп... чиёп...

«Қаёққа кетишдийкин? Эшик қулф...»

Комил эшик тирқишидан ичкарига қулоқ тутди.

Чўлп... чилп... чиёп...

«Рустамдан сўрасаммикан?»

Рустам — Саттор карларнинг ён қўшнисн. Комил лойда тойиб кетмаслик учун эҳтиёткорлик билан ўша томонга юрди. Ҳовлида уйилиб ётган ғиштларга шиппагининг лойини артгач, деразани аста чертди. Ҳеч ким овоз бермади. Қаттиқроқ тақиллатган эди, парда сал сурилди.

— Ки-им?

Комил хира тортган ойна ортидан овоз эгасини яхши таниёлмади.

— Комилман. Рустамбой борми?

Бир оздан кейин ҳовлида чироқ ёнди, сўнг, елкасига анча эскирган юпқа пальто ташлаб Рустам чиқди.

— Ибби, Комил!..

Кўришишди. Ҳол-аҳвол сўрашдилар.

— Опанглар уйда. Кечадан буён,— деди Рустам худди унинг хавотир олиб келганини сезгандай ва яна қўшиб қўйди: — Ёмғирмас, бир офат бўлди бу, жўра. Юр, уйга кирайлик!

— Йў, кетаман, Рустам.

— Ҳа-а?

— Дўхтир уришади билиб қолса. Уй ёқларни бир соат-ярим соатга айланиб келай деб чиққан эдим.

— Хавотир олма,— деди Рустам.— Ҳаммаси тинч. Соғ. Михдай...

Комил кулганича:

— Хўп бўлмаса,— деди ва хайрлашгани қўл узатди.

— Пальтони кийиб кетасанми? Халатинг ивиб-нетиб юрмайди...

— Кераги йўғ-э, бир югурсам етаман!

— Ихтиёринг, жўра...

— Келганимни опамларга айтиб юрма. Қисиниб-нетиб...

Комил асфальт йўлга чиққанида ёмғирнинг шашти сал пасайгандек туюлди. Тонг ёриша бошлаган, намхуш эпкин эсар эди. Комил тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб симираркан, беҳуда хавотирлангани, ҳовлиқмалиги учун ўзини ўзи койирди. Опаси унга неча бор айтган, сабр-тоқатли бўл, деб... Бугун у бир нарсанинг замирига етди: ҳаётнинг маъносини одам ўзи ва ўзича кашф қилиши лозим экан! У опасининг сабр-тоқат, чидам билан шу кунларга етиб келганини англади. Ана шу сабр-тоқат ва чидам тагида Умид отлиғ бир нарса яшаркан!..

Эҳ-ҳе, опасини лоақал бир марта гапиртириб кўрсангиз. Эртақ айтяптими, деб ўйлайсиз. Уруш йилларини эслаганида-чи! Кўз ёшини тиёлмайди, бечора... Опаси биринчи эрини эслаб нега бунча йиғлайди — Комил сира туншунмайди. У қанақа киши, юз-кўринишлари қандай? «Қаёқларда юрганикин бечора?», деб қўяди опаси баъзан кўзларини арта туриб. Нима бўлганини айтмайди. Комил унинг урушдан қайтмаганини эшитган, холос. Эллик еттинчи йили амакиси уни битта бузоқ эвазига Комилнинг отасига сотиб юборган эмиш. Опаси унамаганида амакиси: «Манглайи қора, ўласан бу юришда ахир!», деб роса сўккан эмиш. Сўнг Комил туғилибди! Опаси буни

айтганида Комилга аллақандай ёқимли термилади.

Бу ёғини Комилнинг ўзи ҳам яхши биларди. Биринчи синфга борган йилимиди, ишқилиб, айни ўриклар гуллаган пайтларда бир куни мактабдан қайтиб, ҳовлида йиғилган тумот одамга кўзи тушган. «Уйимизда тўй бўляптими?», деб ўйлаган. Ичкари кирса, уй тўла хотин-халаж. «Ув-ув» — йиғлашади. Шушу отаси кўринмай қолди. Кейин, опаси унга ҳам ота, ҳам она бўлди...

Комил тенгқурларидан ҳеч қачон кам кийиб, кам еб-ичмаган. Армиядан келиб, биринки йил ишлагач, эл қатори кичкина тўй қилишди. Зайнаб, марҳум амакисининг қизи бўлса ҳам, текинга келмади.

Комилнинг кўнглини ҳижил қиладиган нарса фақат битта нарса — уйлари эди. У туғилган йили отаси билан опаси «ўйин-ўйин»дан шу уч хонали уйни қуриб қўйган эмишлар. Комил ҳар гал унинг пойдеворини — чириб битаёзган ёғоч ғўлаларни кўриб тепа сочи тикка бўлиб кетади. Мармардай силлиқ, пишган гиштан инжудай терилган, баландлиги кўкракдан келадиган пойдеворли уй қуришни ҳавас қилади. Бир куни келиб шундай уйда яшашига ишонади!

Комил эрталаб уйғонганида ёмғир тинган, кўлмаклар ҳам анча тиниқиб қолган эди. Бироқ ҳаводан ҳали булутлар аримабди: осмон қовоғини уйиб турарди.

Тушга яқин шамол эса бошлади.

«Шамо-о-ол! Баҳри камо-о-ол... Кел, келав-е-ер! Қора боланг ёп¹га йиқилди, бел-кетмон олиб кел, келаве-е-р!..»

¹ Е п — сой (шева).

Комил ўйинқароқ болаларнинг кўчага чиқиб, овозлари бўғилгунча шундай қичқиришларини эслаб, мийиғида кулиб қўйди.

«Ҳозир бор булутни ҳайдаб кетади!... Белкетмон олиб кел, келаве-е-ер... Қора боланг ёпга йиқилди!», дея пичирлади у.

Чошгоҳ маҳали кўлмаклар сиртида тагин ҳалқачалар пайдо бўла бошлади. Бора-бора улар тинмай ёниб-ўчаётган қалпоқли чироқларга айланди. Комил ўзини каравотга ташлаб, юзини ёстиққа босди...

— Тўқлиев сизми? — Палата эшиги қия очилиб, оқ қалпоғини қўлида ушлаган чўзиқ юзли врачнинг боши кўринди.

Ёнбошлаб ётган «Семиз» «иҳ»лаб зўрға кўзгалди:

— Ҳовва. Ман Тўқлиев!..

— Сўраб келишибди... Кабинетга боринг!

— Укол олгандим-ку, ҳозиргина...

Врач индамай эшикни ёпди. «Семиз» ҳалатининг тугмаларини қадаб, ўринни тузатган бўлди. Сўнг бешиктерватардай оғир чайқалиб чиқиб кетди. «Кўзойнак» китобдан кўз узиб, ўзича ҳиринглаб кула бошлади.

— Зўр! Зўр-ай!.. Хароб этган!

— Комил — ким у? Бир бола сўраб келибди,— деди фаррош аёл эшикдан бош суқиб.

— Туринг-ай, биров келибди! — деди «Кўзойнак» кулишдан тўхтаб ва қўлидаги китобни шап-шуп уриб қўйди.

Фаррош аёл айтган «бола» Рустам экан. У торгина йўлакнинг бошида юз-кўзларини рўмолчаси билан артиб турарди. Бир қўли-

да — ёнбошига аллақандай сурат туширилган қаппайган сумка. Қора чарм курткаси сувга ботириб олингандай ҳўл, ялтирайди. У Комилни кўриши биланоқ, рўмолчасини чўнтагига тикди.

— Чўмилиб келдингми? — дея ҳазиллашди Комил.

— Чўмилиш ҳам гапми? Матасекил минсанг, билардинг... Соғлиқ ничик?

— Ётибман,— деди Комил.

— Мановини опанг бериб юборди,— дея Рустам сумкани узатди,— иссиғида егин. Сарёққа пиширилган эканми... Сиз ёмғирда ивиб юрманг, ўзим матасекилда фирр этиб бориб келаман, дедим.

— Овора бўлиб... На ҳожати бор эди? Оч ётибмизми бу ерда! — деди Комил сумкани оларкан, бош чайқаб.

— Уйда пиширилган овқат бошқача бўлади, жўра.

Комил овқатни кастрюлга бўшатиб қайтаётганида «Семиз»га дуч келди. У пастки лабини осилтирган кўйи орқасига бир қараб қўйди-ю гавдасига ярашмаган чаққонлик билан ўтиб кетди. Рустамнинг ёнгинасида боя «Семиз»ни чақириб кетган врач билан ўрта ёшлардаги мўйловли бир милиционер гаплашиб турарди. Орадан сал вақт ўтгач, кўринишдан анча сипо, қўлтиғига қора папка қистирган йигит келди. Милиционер унга эргашиди. Врач қўлини кўксига қўйиб, йигит билан жилмайиб хайрлашди.

— Тўқлиевнинг пайтавасига қурт тушибдими? — деди Рустам улар тарқалгач.— Кўзлари бежо!..

— Кимни дединг?!

— Тўқлиевни айтяпман. Танаймайсанми? Боя ёнингдан ўтиб кетган семиз киши.

— Ҳа... уми? Бир палатадамиз.

— Йўғ-е, Тўқлиев билан-а?

— Ҳовва.

— Айтмадимми, пайтавасига қурт тушган, деб. Бундай, эл қатори, одми касалхонада ётадиган анойилардан эмас у. Қавказ курортларини менсимайдиган одам! Энди, органдан кўрқиб ўзини бу ерга урган. Жиннихонага бормабди!

— Олиб қоч-а! — деди Комил ишонқирамай.

— Қарзим борми алдаб! — деди Рустам.— Юр, чеккароққа чиқайлик... Ҳай, жўра-ей, ишонмайсан-а? Тўқлиевга ишим кўп тушган. РайПОда ишлайди. Ёғоч-тахта дейсанми, кўмирми, шипир дейсанми — ҳаммаси қўлида. Ойна-эшик учун тахтани шундан олардим. Устаман деган одам танийди уни. Ўлгудай доғули. Ҳатто, бир пайтлар эшакка ароқ ичириб сотганмиш!

— Қўйсанг-а,— деди Комил кулиб.

— Рост, ўлай агар! Ишонмасанг, ўзидан сўраб кўр. Кулиб айтиб беради... РайПОга ишга кирмасидан олдин кинесасида сариқ чақа ҳам қолмаган. Сотай деса, ҳеч вақо йўқ. Бел огритиш ёқмайди. Хуллас, отасидан қолган ўлимтик эшакни бозорга олиб чиққан. «Неча пул?», деб итвой ҳам сўрамаган. Ўйлаб-ўйлаб, янаги бозор куни эшакнинг оғзини осмонга қаратиб, бир шиша ароқни қуйган. Бозордаги томошани кўрсанг! Ўзи айтса, кулавериб ичагинг узилади. Маст эшак эмасми, узангига оёғинг тегса — тамом, Гўрўғлининг отидай қанот чиқариб учаверган... Икки юзга

пуллаб қайтган эшакни. Ана шундай одам у — Тўқлиев! Энди кўмирга тупроқ қўшмайди, деб ким айтади?!.. Яқинда уни бир туширганлар. Билмайман, қандай чап бериб кетдийкан...

Комил анграйиб қолди: «Вой ифлос-эй! Шу «Семиз»-а?! Тили жуда бурро эди-ку бунинг?..»

— Сиртмоқдан қутулса ҳам бундайлар барибир ҳадиксираб юради. Яхшиси, мана шу қўлларинг билан эллик тийин ишлаб топ! — дея Рустам қавариб тарс-тарс ёрилган кафтини очди. — Шу пулга битта қотган нон олиб, сувга ботириб е, лекин кўча-кўйда бошингни тик тутиб, кўкрак кериб юр! Нима дединг?

Рустам кетди. Комил уни касалхона дарвозасигача кузатиб қўйди.

Палатада жимжитлик. «Кўзойнак» юзига китоб ёниғлиқ ҳолда ётар, «Семиз» деворга ўгирилиб олган эди. Комилнинг хонага кирганини пайқаган бўлса ҳам у пинак бузмай ётаверди.

«Уйлаяпти... Чора излаяпти!» Комил унинг касалхона халати тор келиб, сирилиб турган гўштор гавдасини илк бор кўраётгандек, ғалати бир алфозда кўздан кечирди. «Шуми «Тўқлиев? Сира ишонгинг келмайди!..»

— Тўқлиев! — деб юборди у беҳосдан.

— А! Ҳа... Санмисан? На гап?

— Келинг, овқатланамиз!

— Э, иштаҳа йўқ. Ановини уйғот. Китоб нон бўлармиди... Маза қочиб турибди.

Комил бирпас жим тургач:

— Курортга борсангиз тезроқ соғаярдингиз, — деди.

— А? Курортгами? Э, курортга пул борми, ука?

«Семиз» чуқур уф тортди.

«Оббо, доғули-ей, пули йўқ эмиш-а...»

Комил «Кўзойнак»ни турткилаб уйготгач, қошиқларни ювиб келгани шошилди. Палатадан чиқаверишда фаррош аёлга тўқнаш келди. Унинг қўлида оқ рўмолга ўроғлиқ лаган, қизил атиргул сурати туширилган чиройли термос бор эди.

— Тўхлиёп ким, болам? — деб сўради аёл ўзини четга оларкан.

Комил «Семиз»ни боши билан имлаб кўрсатди. «Семиз» фамилиясини эшитгач, тўнғиллаб аранг қўзғалди. Оёғига шиппагини илиб, аёлнинг қўлидаги нарсаларни тумбочка устига олиб қўйди.

— Бориб айтинг, энди овқат-повқат кўтариб юрмасин. Дўхтир уришармиш, денг,— деди «Семиз» ҳамон қовоғини очмай.

— Айтаман,— деди аёл эшитилар-эшитилмас.— Келин кутиб турсинми?

— Кетаверсин! Ўзингизни кўп уринтирманг, дейишяпти,— деди «Семиз» тўнғиллаб.

Аёл чиқиб кетгач, «Семиз» оқ рўмолни ечди. Термосни очиб пиёласига чой қуйди. Хонада аччиққина қилиб дамланган кўк чойнинг ҳиди анқиди. «Семиз» пиёлани кафтлари орасига олиб, пуф-пуфлаб чой ичаркан, қошиқларни ювиб келган Комилга юзланди:

— Ановидан енглар. Юмурта барак¹.

Кейин пиёласига яна чой қуйиб, каравотга чўзилди. Бир оз вақтдан сўнг ўрнидан туриб, халатини еча бошлади.

¹ Юмурта барак — тухум чучвара (шева).

— Бўғилиб кетяпман. Ҳаво етишмаяпти. Сизларга ҳам шундайми? Дарчани очиб қўйинглар!..

«Кўзойнак» форточкани очишга уннаркан:

— Қор ёгаётир! — деди ҳаяжон билан.

«Семиз» туриб, майкачан ҳолда йўлакка чиқди-да, худди биров қувлаётгандай шу заҳотиёқ орқасига қайтди.

— Бўғилиб кетяпман-эй...

У пиёладаги илиқ чойни бир кўтаришда симирди. Нафасини ичига ютганича чурқ этмай туриб қолди.

— Тутдимикан? — деди кейин хирқираб ва бехосдан чаён чақиб олгандай, Комил билан «Кўзойнак»ни ҳайрон қолдирганча томоғини жон-жаҳди билан уқалай бошлади.— Вой-ей... Димиқиб ўляпман! Бўғилиб... Сув беринглар... укалар!

— Ҳозир! — деди «Кўзойнак» ҳовлиқиб ва пиёлани қўлига олиб, шоша-пиша чиқиб кетди.

Комил навбатчи врачни чақириб келиш учун югурди. Уларни палатага бошлаб келганида «Семиз» хона ўртасида полга чўкка тушиб ўтирарди. Ҳамширалар унинг қўлтиғидан суяб ўрнидан тургазишди.

— Дў-ўхтрирр...— деди «Семиз» кўзлари олайганча хирллаб ва ютиниб қўйди.

Уша оқшом «Семиз» палатага қайтмади. Эртасига нонуштадан сўнг йўлакда қора папкали кечаги сипо йигит бир-икки кўрингандек бўлди. Кейин у ҳам йўқолди.

— Ишонгим келмайди, жўра... сира! — деди «Кўзойнак».— Кечагина отдай юрган одам... Нега, ахир?! Ақлим етмай қолди...

Комил индамай, дераза тоқчасига суянди.

Қасалхона ҳовлисидаги тош йўлакларнинг чеккаларини, ҳалқобларнинг атрофларини қоплаган оппоқ қорга маъюс термилди.

... Комил буни касалхонадан чиқадиган кунни, шарфини бўйнига ўраётганида Зайнабдан эшитди: Тўқлиевнинг уйи ёниб кетибди. Одамларнинг гапига қараганда хотини ўт қўйган эмнш!

— Чинингми шу? Тўқлиевнинг хотини жинними, қасрга ўт қўйиб, алангасига исини-иб ўтирадиган?!

— Қайдам,— деди Зайнаб ўйчан, сўнг қўшиб қўйди: — Айтмоқчи, энам ётадиган хонанинг бир қаноти қулаб тушди. Ёнидан тупроқ олган экансиз, лой қораман, деб. Шу хандақ тортибдимни, ё?

— Ҳм-м. Опамга ҳеч нарса бўлмадими ўзи? — дея сўради Комил гуноҳкор кишидай юмшоқлик билан.

— Энам соғ... Биза Рустам оғаларникида эдик. Азон билан Саттор ака бориб айтди.

— Неча марта айтдим, уни «ака» демагин, дедим! Акангми ё, шу кар? — дея узиб олди Комил жаҳл билан.

Зайнаб индамай бошини қуйи эгди.

— Болам, эрта-индин анови ёғоч-поғочларни йиғиб, бир жойга босиб қўй. Уйимиз дўст-душманнынг кўзи олдида харобага ўхшаб турмасин,— деди Ҳуржон момо ўша кеча.

Индинига Комил қулаган пахса деворга мисранг ўраётганида қишлоқ советининг раиси келиб қолди. Унинг ёнида мўйлови катта бурнига қўшилляб диккайган новча киши ҳам бор эди.

— Бай-бай-бай, ёмон бўпти-ку! Офат-да,

офат,— деди раис аҳволни кўриб.— Қисинманг, момо! Мана, ҳукумат дим кўп пул ажратибди. Ердам қиламиз. Қисинманг сира!

— Илоё, ҳукуматнинг бахти очилсин, раис ука!

Комил опасининг кўзи ёшланганини кўриб, юзини четга бурди.

Келганлар нималарнидир ёзиб-чизиб, сўнг Саттор карларникига ўтишди.

Орадан бирор соатлар чамаси вақт ўтгач, олдин раис, кейин повча киши, уларнинг кетидан Саттор кар дарвозадан чиқишди. Новча киши ҳадеб тишини кавлар, чирт-чирт тупурар эди.

«Томоқларини мойлаб юборди кар. Ёмғир — баҳона, бирор нарса ундириб қолмоқчи», деб ўйлади Комил уларни алам билан кузатиб тураркан.

Кунлар жуда секин ўтарди. Айниқса, узун қиш оқшомлари Комилни ҳаддан зиёд эзиб юборарди. Тун бўйи тўлғаниб, ташқарида чийиллаётган изғиринга қулоқ тутиб ётар, хаёллари чувалиб, тонгга яқингина кўзи илинар эди.

У нималарни ўйламасди! Баҳор келса, янги уй қуради. Кузаккача битта-яримта хонасини битказиб, кўчиб ўтишади...

Комил ўйлар, ташқарида эса изғирин чийилларди. Хонага тушаётган ой нурлари ҳам муздай, Комилнинг тиззалари, қўллари ҳам муздай... совуқ! «Нега мен бунчалик совқотяпман?», деб ўйларди Комил кўрпага яхшироқ бурканиб. Барибир бадани қизимас, Зайнаб томонга ўгирилиб ётганида юзига унинг илиқ ва қандайдир ёқимли нафаси урилар, шунда танасига ҳарорат югургандай туюлар эди.

Нигоҳларини ёғду тўла деразага қадаб, ҳали тонг отишига анча борлигига ишонч ҳосил қилгач, кўзларини юмарди.

Баҳор анча кечикди. Эртага биринчи апрель деган куни ҳам лайлақор ёғди. Икки-уч кунгача ёқимсиз шамол эсиб турди. Сўнг ҳаво исий бошлади. Новдаларда куртаклар тизими маржондай бўлиб кўзга яққол ташланиб қолди.

Комил ҳовлининг янги уй қуриладиган қисмини кафтдай қилиб текислади. Энди пойдеворга қозиқ қоқиш керак эди. Бир ўзи бу ишнинг уддасидан чиқолмаслигини у яхши биларди.

— Бор, Рустам жўрангни чақир! Уста ўзингдан-ку, болам,— деди опаси.— Дўст-ёр шундай кунда билинади.

Рустам келгач, иш юришиб кетди. Комил унинг қозиқ йўнишига завқланиб боқаркан, бўйинни қисганича йўлдан ўтиб бораётган Саттор карга кўзи тушди ва овозини кўтариб:

— Ассалому алайкум, Саттор ака! — деди.

Саттор кар бир қайрилиб қаради-ю, индамай ўтиб кетди.

— Ваалайкум ассалом! — деди яна Комил.

Рустам кулди.

— Нега ундай қилдинг?

— Опам, саломингга алиқ олишмаса, ўзинг ичингда жавоб қайтаргин, деганлар, Йўқса, салом жувонмарг бўларкан... Ҳам кўнглинг таскин топиб, ҳам жаҳлинг босилади.

Рустам бош чайқади: қизиқ!

Зайнаб бедазордан бир этак кўк териб қайтди. Октябрўйда йигитларнинг ишини кузатиб ўтирган Ҳуржон момо келинига юзланди:

— Қани... қизим!

Зайнаб унга этагини тутди. Кўк — бир этак баҳор!

— Шукр! Минг қатла шукр! Ким етди, ким етмади! — дея пичирлади Ҳуржон момо бир сиқим кўкни юз-кўзига суртиб. У муроди ҳосил бўлгандай, вужуди кўк ҳидидан ором олгандай, ҳузурланиб кўзларини юмди.

Йигитлар зарангдай қаттиқ ер сийнасига биринчи қозиқни қоқдилар...

МОВИЙ ТУЛҚИНЛАР

Почта келтирган вертолёт крейсер палубасидан оҳиста кўтарилди. Кейин шиддат билан ҳавони тилиб, қирғоқ томон учиб кетди. Кўпларнинг қўлида хат, баъзилар яна папиросга зўр беришяпти. Кўм-кўк сувда конверт парчалари липиллаб чайқалади.

Ҳозиргина вертолётнинг учишига анграйиб қараб турган Коля оғзининг таноби қочиб ёнимга келди. У новча, сепкилдор йигит. Юпқа лаблари қизларникидек қип-қизил. Туйқусдан Колянинг қўлидаги ҳали очилмаган хатга кўзим тушиб:

— Кимга? — деб қичқириб юборибман.

— Кимга бўларди? — деди у мендаги жонланишдан ҳузурлангандай, кўк кўзларини қисиб куларкан.

— Бер менга!

— Нарӣ тур, жиннимисан! Ўзимга бу,— деди Коля хатни орқасига яшириб.

— Алдама... Нима очмаяпсан бўлмаса?

— Шошма, очамиз... Сен билан баҳам кўрмоқчиман.

— Ҳазиллашма, Коля, хатни чўз!

— Мана! Кўриб боқ... ишонма...

У хатни юзимга яқин келтиргач, адресга кўзим тушиб, ҳафсалам пир бўлди. Коля мазах қилгандай ҳиринглаб, конвертнинг битта учини йиртди. Уша жойдан пуфлаб хатни шиширди. Кейин уни кафтини устига қўйиб, иккинчиси билан урди. Конверт «пўп» этиб ёрилди...

Крейсер ҳамон илгарилаб борарди. Лағча чўғдек қуёшдан таралаётган қизғиш шуъалар тобора сўнаётганди. У ҳозир денгизга чўкиб, бутунлай сўнади...

Колянинг жимиб қолганига ҳайрон бўлиб, унга юзландим.

— Нима деб ёзибди?

Коля индамай хатни ёғжимлади. Худди мендан юз ўгиргандек, бошини «чўкаётган» қуёш томонга бурди.

— Ёрилсанг-чи! Баҳам кўрамиз деб...

— Нима депти! Нима депти!.. Улавер, депти!.. Турмушга чиқаётган эмиш. Тўйи бўлармиш... Нима депти!

— Нега менга зарда қиласан?

— Алам қилади-да! Э... э...

Коля қаттиқ қўл силтаганича палубага тушиб кетган хатни ботинкасининг учи билан денгизга тепиб юборди. Ёғжимланган қоғоз оппоқ кўпикларга қорилиб, кўздан ғойиб бўлди...

Кечки овқатга команда беришди. Коля сафнинг охирига бориб турди.

— Жойингизни топинг, матрос Михеев! — дея дарҳол танбеҳ берди старшина.

Коля ўзича минғирлаб сафнинг олдинги қаторига ўтди. Камбузга¹ кираверишда саф

¹ Камбуз — ошхона.

бузилиб, у яна охирга тушиб қолди.

— Судралма, Коля,— деди старшина унинг елкасига қўлини қўйиб.

Коля балиқшўрвадан сал-пал тотинди. Иккинчи овқатга қўл ҳам урмай, чойни эрмак қилиб ўтирди.

Камбуздан чиққач, Коляни Ленкаютада¹ учратдим. У газета тахламини аста варақларди. Ёнига ўтириб, у кўздан кечираётган саҳифага боқдим.

— Коля... қаттиқ севармидинг уни?

— Жуда яхши қиз эди,— деди у тирсагини столга тираб ва титраётган бармоқлари билан калта сочларини тараб қўйди.— Ажойиб қиз эди... Сузиш бўйича мусобақа бўлувди. Бассейнда. Ушанда танишгандик. Очиқ кўнгил қиз эди. Ишонувчан. Ҳазиллашсанг ҳам ишонаверарди. Бундай қизларни алдаш онсон бўлади...

— Алдашган деб ўйлайсанми уни?

— Йўқса, шундай деб ёзармиди? Икки йил кутди. Яна бир йил кутишга тоқати етмасмиди? Эй-й... Чекишдан ол! Орамиздаги муносабат севги эмасмиш. Шунчаки ҳавас эмиш... Битта сигарета қолипими? Майли сенга қолдираман...— У оёғини чалмаштирган кўйи сигарета чека бошлади. Оғзидан ҳалқа-ҳалқа тутун чиқараркан:— Сен-чи, хат оляпсанми? — деб сўради.

— Уйдан келяпти...

— Ундан йўқми?

— Икки-уч ой бўлди... ёзмай қўйди.

— Ўзбекларнинг урф-одатлари ғалати, а? — деди Коля ва сигаретани устма-уст тор-

¹ Ленкаюта — Ленин хонаси.

тиб менга узатди.— Ма! Ғалати... Қизларни қалин эвазига сотишадими? Ақлга сиғмайдиган...

Осмондан тушгандек қаршимизда навбатчи офицер пайдо бўлиб қолди.

— Нега Ленкаютада чекапсиз, ўртоқ матрос? — деди у.

Шартта ўрнимдан турдим. Коля шошилмай жойидан қўзғалди.

— Нега бу ерда чекапсиз? Сиздан сўраяпман! — Офицер мендан кўзини узмасди.

— Нима қипти? — деди Коля бамайлихотир.

Навбатчи офицернинг қути ўчиб, унга юзланди:

— Ҳали шундайми!... Икковинг ҳам галюнга¹ борасизлар! Отбойдан сўнг...

— Борсак-бораверамиз,— деди Коля бояги оҳангда.

— Уставга биноан жавоб қайтаринг! — Қатъий талаб этди офицер.

— Ес-сть! — деди Коля чўзиб.

Навбатчи офицер кетди.

— Яхши қилмадинг, Коля...

— Бе-е... Ҳожатхона тозалаш ёмонми? — дея қўл силтади у.— Барибир бугун ётиб уйқум келмайди...

Ҳамма ухлагани ётгач, «жазо»ланганлар — беш-олти матрос палубада бир қатор бўлиб саф тортдик. Бояги қилиғимиз ҳали ёдидан кўтарилмаган шекилли, навбатчи офицер Коля икковимизга ўқтин-ўқтин қараб кўярди. Ҳарбий хизматда наряд олиш осон. Эрталабки кўриккача соқол-мўйловни қиртиш-

¹ Г а л ю н — ҳожатхона.

ламасанг, ботинкани ёхуд камар тўқасини ялтилатиб тозалашга улгуролмасанг, тамом... Белгиланган жойда чекмаганимиз, офицер билан қўпол муомалада бўлганимиз учун бизни «оғир жазо» кутарди...

Тарқалишдик. Коля икковимиз шошилмай ишга киришдик. Олдин галюн саҳнини сув билан обдон ювдик.

— Бугун бўрон бўлади-ёв... Денгиз тинчиб қолибди, — деди Коля пишиллаб ишларкан.

Мен ўз хаёлим билан банд бўлиб, унга бир-бир жўялик жавоб қайтаришга эриндим. Коля ҳам бошқа гапирмади. Ўзим крейсерда бўлсам-да, хаёлан қишлоғимизда юрардим. Азизанинг ўйчан нигоҳи мени доимо кузатиб тургандай туюларди.

Азиза!... У қишлоғимизнинг энг ажойиб қизи. Бизнинг ҳовлимиздан тўрт-беш уй нарида уларнинг темир дарвозали уйлари бор. «Эртага жўнайсан» деган куни Азизаларнинг чорбоғидаги каттакон анжир ёнида икковимиз тонггача ўтирганмиз. Уйимизга йиғилган қўни-қўшни, қариндош-уруғлар билан дурустгина хайрлашмадим ҳам. Хайр-маъзурни насия қилганман. Ўша куни кўзимга Азизадан бошқа ҳеч ким кўринмаганди. У билан сўнгги марта ёнма-ён ўтирганимга сира ишонгим келмасди. Салқин куз ҳавоси бизни «қовуштириб» қўйди. Бир-биримизнинг пинжимизга кириб, қисилишиб ўтирдик. Ҳамиша мендан ўзини опқочадиган, ҳатто қўлини ушлашга ижозат бермайдиган Азиза шу тобда ниҳоятда меҳрибон ва мулойим эди... Ўша куни унинг майин сочларини юзимга босганман, илк бор чаккасидан ўпиб қўйганман... Шу

битта ўпич икковимизни ҳам оловдек ёндиради. Азиза пиқ-пиқ йиғлар, қўлларимни маҳкам ушлаб, қўйиб юборишни истамагандай, қаттиқ қисарди...

— Э, бўлди-е! Кетдик! Етарли! — деди Коля бир пайт жон-пони чиқиб ва қўлидаги чўткани қаергадир улоқтирди.— Юрсанг-чи, намунча берилиб ишламасанг! Барибир, орден ололмайсан...

— Навбатчига айтмаймизми? Уйғотиб мияни ачитиб юрса?..

— Кетдик-е... Соат ўн иккидан ўтди!

Оёқ учида юриб кубрикка¹ кирдик. Матрослар ухлашар, кимдир тинимсиз қаттиқ хуррак отарди. Коля бориб уни турткилаганча тинчитиб қайтди. Аммо биз ўринга чўзилиб, одялни устимизга тортишимиз биланоқ у яна хуррак ота бошлади. Коля тўнғиллаб қўйди.

«Азиза! — дея пичирлайман кўзларимни юмиб.— Азизагинам! Ҳозир ухляяпсанми? Ё мижжа қоқмай хаёл суряпсанми? Эҳ, Азиза, нега хат ёзмайсан?..» У мени ўйлармикин? Балки ширин туш кўраётгандир. Ўша сўнги учрашув кўз ўнгидан кинолентадек ўтаётгандир... Биз у билан сира ваъдалашиб учрашмаганмиз. Илгарилари мактабдан бирга қайтардик. Мен мактабни битказгач, кўча-кўйда «учрашиб» қоладиган бўлдик. Шундай чоқларда айтадиган гап-сўзларим эҳтиросдан йироқ — қандайдир бемаъни ва бўлмағур олдиқочдилардан иборат бўлса ҳам орамизда «нимадир» бор эди. Жўнашимдан бир кун олдин Азизага худди кинолардагидек учрашув

¹ К у б р и к — ётиш хонаси.

жойи ва вақтини тайинладим. У кулиб қўя қолди. Лекин келди...

Кўзим илинган экан, «Подъём!» командаси қулоғимга чалинди. Ола-тасир бошланди. Тревога сигналидан эгим жимирлаб кетди. Ки-йиндим-у, зудлик билан машина бўлмасига отилдим. Колянинг айтгани тўғри чиқди: ден-гиз қутураёзганди. Тўлқинлар зарбидан крей-сер корпуслари қисирлаб кетгандек бўлди... Тонг бўзарганда бўрон тинди. Крейсер йўна-лишини ўзгартирди. Энди биз шарққа — қадр-дон соҳил томон сузардик.

Эрталабки нонуштадан сўнг бир оз дам олишга рухсат этишди. Уйқу тортиб, кўзим илинавергач, ўринга чўзилдим. Қанча вақт ётганимни билмайман. Бир пайт уйғонсам, тепада ола-ғовур. Апил-тапил ўринни тартиб-га солиб, палубага кўтарилдим. «Таниш» вер-толётга кўзим тушиб, суюниб кетдим. Почта келибди. Тирбанд матрослар орасига суқул-дим:

— Менга хат борми?!

— Одишария! Бижо, сенга посилка келиб-ди!..

— Пўлатов, сенга хат бор эди... Қаёқлар-да юрибсан? — деди кимдир.

— Хатимни беринглар!

— Пўлатов!.. Қани, жигит, бир ўйинга тушгин! Асса-а!..

— Беринглар! Мана... мана! — дейман бармоқларимни қирсиллатиб.

Матрослар тиззаларига уриб кулишади. Хатни узатишади. Дастхатга кўз югуртира-ман... Азизагинам!

Хатни очаман.

«Салом, Қудрат ака!..»

Пилдираб чолишаётган мовий тўлқинлар бағрига ўзимни отгим келади. Коляни қучоқлайман. У маъюс жилмаяди...

Матрослардан кимдир гитарасини тинғиллатди. Қора мўйловли пакана денгизчи:

— Ас-са-а! — дея завқ билан ҳайқириб, қанот кериб даврани айланди.

Мовий тўлқинлар шўх-шўх рақсга тушиб, бағрига чорлайди:

Салом, Қудрат ака!

ҚИЗИЛ ОЛМА

Куз офтоби имиллайди. Шариф бобо йўлак четидаги скамейкада ҳассага иягини тираб, мудраб ўтирганида кимдир хазонларни шип-шип босиб ёнидан ўтиб кетди. Бобо кўзини хиёл очиб, йўловчига — санаторий боғига шошилаётган қизчага тикилди.

— Ҳувиллаб ётган боғ бўлса... ундан нимани излайди? — дея ўзича куйиниб қўйди у.

Шу тобда бобонинг қизча билан сўзлашгиси келиб кетди. Эрмак топилганидан суюниб, боққа йўл олди...

Қизча худди варрак учираётгандек нигоҳини кўкдан узмас эди. Шариф бобо унинг жиддий қиёфасига боқиб меҳри товланди.

— Нима излаяпсан, дўмбоғим?

— Олма бор экан. Ҳу, тепасида... Катта одамларнинг қўли етади.

Қизча қошларини чимириб бобога тушунтирди. Шариф бобо эса, «Ғалати қизча эканми? Ҳозирги болалар шунақа ўзи, ҳикматли. Биз-чи, мўйловимиз чиққунча катталардан қочиб, биқиниб юрганмиз. Ёввойи ўрдакка ўхшардик... Замонага ҳам боғлиқ-да», деб ўйлади.

— Қани олма? Қаерда?

«Катта одам» кафтини манглайига соябон қилиб, узоқ тикилди. Аммо кўз ўлгур, ҳар қанча уринмасин, сариқ-қизғиш тусдаги япроқлардан бошқа ҳеч нарсани кўрмади.

— Ҳу, теппасига қаранг. Учи қайрилган шохга...

Бобо қизча айтган жойга қаради. Ҳа, бор экан. Лекин унга «катта одам»нинг қўли туғул, ҳассани узатса ҳам етмайди. Белида қуввати, билагида кучи бўлсайди, баргида ўйнардия! Эҳ, қарилик қурсин...

Бобо хода излаб ён-верига кўз югуртирди. Олазарак нигоҳи қизчанинг мунчоқдай қопқора кўзлари билан тўқнашиб, бутун вужудида ғайрати қўзиб кетди. Шошилмасдан бир-бир босиб чеккароққа чиқди. Худди чиллак ўйнаётган болалардек қулочкашлаб ҳассани дарахтга ирғитди. Тегмади... Яна ирғитди! Яна... Қизча бобонинг хатти-ҳаракатларидан завқланиб қиқир-қиқир куларди.

Олма тап этиб ерга тушди. Қизча тойчоқдек ирғишлаб борди-ю, уни қўлига олди. Бобо ҳамон дарахтнинг учига тикиларди. Ҳасса илашиб қолибди. Қизча маъюс тортиб, бобого термулди: «Энди нима қилдик?»

— Ҳечқиси йўқ, дўмбоғим! — деди Шариф бобо қизчага қарамасдан.— Ҳасса топиладиган нарса...

У қўлларини орқасига қилиб, қаддини ростлади, шошилмасдан бояги скамейка томонга юрди. Қизча эргашиб, яктагининг енгидан ушлаб секин тортди.

— Менга суянақолинг, бобожон!

Шариф бобо унга юзланиб кулимсиради:

— Раҳмат, қизалоғим, бобонгни бели ҳали бақувват!..

МУНДАРИЖА

Кекса эман қўшиғи	3
Январнинг қуёшли куни	15
Чайлага қайтишга қўрқаман	37
Жала	45
Мовий тўлқинлар	68
Қизил олма	76

Латиф Юсуф.

Л 12 Январнинг қуёшли куни: Ҳикоялар. —
Т.: Ёш гвардия, 1988. — 80 б.

Ёш ёзувчи Юсуф Латифнинг ушбу тўпламига киритилган ҳикояларида замондошларимиз ҳаёти, уларнинг маънавий олами, инсоннинг ўз-ўзини англашдек мураккаб лаҳзалар самимий тасвирланади.

Латиф Юсуф. Хроника одного дня:
Рассказы.

Уз 2

На узбекском языке

ЮСУФ ЛАТИФ

ХРОНИКА ОДНОГО ДНЯ

Рассказы

Ташкент. Издательство «Ёш гвардия», 1988 г.

Редактор Э. Сиддиқов

Расмлар редактори Н. Абдуллаев

Техн. редактор В. Демченко

Рассом Ҳ. Раҳматуллаев

Корректорлар: Ф. Зоиждонова, М. Мирзараҳимова

ИБ № 2381

Босмахонага берилди 22.09.87. Босишга рухсат этилди 21.01.88. Р14523. Формати 70×90^{1/32}. 3-босма қоғозга «Литературная» гарнитурда юқори босма усулида босилди. Босма листи 2,5. Нашр листи 2,76. Шартли босма листи 2,92. Шартли кр.отт. 3,21. Тиражи 15000. Буюртма 2039. Шартнома 112—87. Баҳоси 15 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти. Тошкент 700113,
Мас. Чилонзор, 8-квартал, «Правда» газетаси
кўчаси, 60.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети
нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени
Босмахонаси, ГСП. Тошкент, Ленин кўчаси, 41.